DE EERSTE OPNAME VAN HET
DIËNG-PLATEAU.
HANDSCHRIFT VAN H. C. CORNELIUS,

UITGEGEVEN DOOR

DR. N. J. KROM.

De naam van den genie-officier H. C. Cornelius is bekend aan ieder, die wel eens iets met Javaansche oudheden te maken heeft gehad. Hij is dan ook de eerste opnemer van eenige der belangrijkste monumenten op Midden-Java, Baraboeoer en den Diëng; en bij een derde merkwaardige tempelgroep, die van Prambanan, is hij wel niet de eerste geweest — reeds twintig jaar vóór hem had Van Boeckholt, de auteur der «Beschrijving van het Eyland Groot Java», er teekeningen en een beschrijving vervaardigd¹ — maar droeg toch zijn opname een uitgebreider en vollediger karakter dan die van zijn voorganger. Daarenboven geniet hij een zekere reputatie van miskende verdienste en gaat hij door voor een soort slachtoffer van Raffles, welke laatste voor zijn History of Java gebruik zou hebben gemaakt van de hem door zijn Nederlandschen medewerker verschaftte gegevens, zonder dezen de eer te gunnen, die hem van rechtswege toekwam². Zoowel aangaande hetgeen Cornelius nu eigenlijk gepraesteerd heeft als in zake den omvang van die miskenning moest het oordeel altijd eenigszins vaag blijven bij gebrek aan de noodige gegevens. Alleen het kennismaken van 's mans eigen werk, zijn teekeningen en rapporten, kon hier uitsluitel geven, en het raadplegen daarvan ging niet zoo heel gemakkelijk; ze zijn verspreid over verschillende instellingen (het Ethnographisch Museum te Leiden, het Rijksarchief te 's-Gravenhage, het India Office te Londen)

¹ Zie Blagden's Catalogus van de Mackenzie-Collections in het India Office, I, 1 (1916) p. 100 sq., 103 en 128.

² Op dit standpunt staat met name Van der Kemp; v.g.l. diens „Oost-Indië's inwendig bestuur van 1817 op 1818" (1918) p. 107.

en ten deele verloren gegaan. Toch is het wel van belang aan de hand der oorspronkelijke documenten de beteekenis van deze eerste opname van Javaansche oudheden vast te stellen.

Zooals bekend is, heeft Cornelius' werkzaamheid op dit gebied een aanvang genomen te Prambanan, toen hij, als Luitenant-Ingenieur belast met den bouw van het fort te Klaten, tevens van Nicolaus Engelhard, den toenmaligen Gouverneur van Java's Noord-Oostkust, opdracht ontving tot het in teekening brengen der drie voornaamste overblijfselen in het niet veraf gelegen Prambanan. Die opname had plaats in 1806 en 1807, in welke jaren ook de teekeningen (copieën der oorspronkelijke), thans te Leiden berustende, gedateerd zijn ¹. Van een bericht bij Raffles, dat den bouw van dat fort, en daarmede het begin van de werkzaamheden te Prambanan, in 1797 stelt ², is door Rouffaer reeds de onjuistheid aangetoond ³; wij kunnen daaraan thans de verklaring toevoegen, hoe de landvoogd tot die zonderlinge vergissing gekomen is. Zij is de schuld van Cornelius zelf. Immers in het te Leiden bewaarde afschrift van zijn rapport ⁴ vangt deze aan: «Het was in den Jare A°. 1796/7 dat ik door het Hollandsche Gouvernement in betrekking als Ingenieur gechargeerd wierd met den aanleg en opbouw van 't Fort op Klaten», enz. Hierdoor zijn twee dingen duidelijk, vooreerst, dat Cornelius zijn verslag niet tegelijk met of dadelijk na de opname heeft opgesteld, doch eerst later, toen het Hollandsche Gouvernement niet meer bestond, waarschijnlijk dus wel op verzoek van Raffles, en in de tweede plaats, dat de landvoogd juist ditzelfde rapport, waarvan wij het afschrift nog over hebben, met dezelfde fout geraadpleegd heeft, zij het dan ook waarschijnlijk in vertaling. Ten overvloede is er ook een getuigenis van Cornelius' lastgever, den Gouverneur Engelhard, waaruit blijkt, dat deze eerst na 1802 de opdracht heeft verstrekt ⁵.

¹ Leemans, Beschrijving van de Indische oudheden van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden (1885) p. 121.

² History of Java (1817), II p. 6.

³ De Gids, 1901, II, p. 232.

⁴ Beschrijving der Ruines van Tempels op het Eiland Java welken men supponneerde aan de Bramiensche of Boedoesche Leere te zijn toegewijd geworden.

⁵ Dit getuigenis is te vinden in een „Antwoord van den gewezen Java's Gouverneur Nicolaus Engelhard op de vraagen van den Luitenant Colonel Mackenzie betreffende de antiquiteiten op het Eyland Java”, sinds 1916 in het Algemeen Rijksarchief te's-Gravenhage (zie Verslag over dat jaar, p. 499)

Behalve dit verslag over de opnamen te Prambanan in het algemeen, bestaan er ook rapporten van Cornelius' hand aangaande de afzonderlijke oudheden daar ter plaatse Tjandi Sari en Tjandi Sewoe ¹, alsmede over den steenen paal van Toegoe bij Sëmarang ²; dit laatste is met de bijbehorende teekening ook door Raffles gebruikt. Een groote opdracht volgde daarop in den aanvang van 1814, toen bericht was ontvangen van de ontdekking van Baraboeðoer; over de uitvoering van deze taak is reeds elders een en ander gepubliceerd ³, het verslag dienaangaande, indertijd bewaard in 's Rijks Museum van Oudheden, is thans onvindbaar ⁴, doch gelukkig bestaat een afschrift ervan, hetwelk op het Bureau van den Oudheidkundigen Dienst te Batavia berust. Het verloren exemplaar was ook reeds een copie, en wel een onvolledige. Na de beëindiging der Baraboeðoer-opname werd Cornelius, in October van hetzelfde jaar, belast met een soortgelijke zending naar het Diëng-plateau.

Op de teekeningen en het verslag, die van dezen tocht het resultaat waren, heeft Reuvens indertijd de aandacht gevestigd ⁵, en later heeft ook Leemans er in bescheiden mate gebruik van gemaakt bij zijn mededeelingen over de oudheidkundige werkzaamheden op den Diëng voor en tijdens Friederich ⁶. Over de

Engelhard schrijft daar: „In 1802 op mijne reize naar de Hooven van de vorsten, heb ik het grootste gedeelte van deze ruïnes met nauwkeurigheid opgenoemen; naa dat dezelve vooraf van alle ruytens en gewassen waaren gezuiverd, als eene voornaame vereyschte wil men van deeze Inspectie eenig genot hebben. De meeste van deeze Tempels vind ik in een zeer goede staat, het geen mij ook heeft doen besluiten, van de drie voornaamsten door de Majoor van de Genie Cornelius g'assisteert met de Captein en Luitenant Wardenaar en van der Geugten [deze rangen bekleedden zij klaarblijkelijk tijdens het opstellen van deze nota, niet tijdens de opname] afteekeningen te laten nemen.”

¹ Blagden l.l. p. 130; Verslag Rijksarchief l.l. no. 164; Bijdr. Kon. Inst. 4 (1856) p. XXII.

² Beschrijving der steenen kegel welke op het gebergte even ten Westen van de Negorij Toegoe ten noorden van de groote landweg in 't district Caliewoengoe gevonden wordt. Afschrift in het Ethnographisch Museum te Leiden.

³ Leemans, Bôrô-Boedoer (1873) p. 11 sq.; en p. 27 sq. der nieuwe monografie.

⁴ Zie Notulen Kon. Inst. 1917—1918 p. XII, XVI en XVIII.

⁵ Verhandeling over drie groote steenen Beelden, in den jare 1819 uit Java naar de Nederlanden overgezonden, Gedenkschr. Derde Kl. Kon. Ned. Inst. v. Wetensch., Letterk. en Sch. Kunsten, 3 (1826) o. a. p. 165.

⁶ Oudheidkundige onderzoekingen en ontdekkingen op Java, Versl. Meded. Kon. Acad. v. Wetensch., Afd. Letterk. 8 (1865) p. 308—310.

waarde dezer gegevens laat hij zich echter niet uit. De eenige, die dat wel gedaan heeft, althans wat de teekeningen aangaat, is IJzerman, die in 1902 het vernietigende oordeel neerschreef¹: «Nu is het treurig, maar waar, dat door of onder leiding van Cornelius een stel teekeningen is vervaardigd, dat weinig of geen waarde heeft..... Cornelius teekende wat hij niet kon zien, — omdat het niet aanwezig was —, zooals hij dacht, dat het zou kunnen wezen.» Daarbij sluit zich aan, dat Van Erp, blijkens een der kwartaalverslagen van de Baraboejoer-restauratie, aanleiding had om ook aan de betrouwbaarheid van Cornelius' teekeningen van laatstgenoemd monument twijfel te opperen.

Bestond er dus geen de minste reden tot publicatie van deze slechte Diëng-teekeningen (wij hebben ons er van kunnen overtuigen, dat IJzerman niets te veel gezegd heeft), met het rapport, dat ze vergezelt, staat de zaak anders. Het heeft vooreerst zijn historische waarde, want het behelst dan toch altijd de oudste gegevens aangaande dit merkwaardige tempelcomplex; daarbij geeft het een aardigen kijk op allerlei andere omstandigheden, immers de schrijver heeft niet nagelaten er hetgeen hij op ander gebied wetenswaardig achtte in op te nemen en bijvoorbeeld te beginnen met een uitgebreid relaas over zijn reisroute, de moeilijkheden, die zich daarbij voordeden, enz. Gegevens van elders over de toestanden in deze afgelegen streken vóór honderd jaar zijn niet zó talrijk, dat wij niet gaarne kennis zouden nemen van wat hier op ongezochte wijze over land en volk wordt verteld. Wij hebben dan ook gemeend, dit eerste deel van het verslag niet te mogen weglaten, ofschoon het met de oudheidkundige opname geen direct verband houdt.

Wat deze laatste aangaat is het belangrijkste van den inhoud hetgeen over den algemeenen toestand van de oudheden wordt medegedeeld, vooral omdat de eerste in tijdsorde volgende bron van eenige uitgebreidheid het eenigszins oppervlakkige journaal van Domis uit 1830 is en eerst Junghuhn met degelijker onderzoekingen zou beginnen². Het blijkt, dat het verval in de afgelopen eeuw minder groot is geweest, dan dikwijls werd gemeend, en dat Cornelius van het tempel-complex, als geheel

¹ In het Album Kern (1903) p. 292.

² Voor een bibliografie van den Diëng zie men den Inventaris der Hindoe-oudheden I (Rapp. Oudh. Dienst 1914), p. 336—344.

beschouwd, ongeveer hetzelfde aantrof als wat er nog thans te zien is.

Waar hij echter wel heel wat nieuws brengt, is bij de beschrijving der afzonderlijke gebouwen, doch hier past de uiterste voorzichtigheid. Het maakt reeds dadelijk geen zeer gunstigen indruk, dat Cornelius zich tot de Ardjoena-groep bepaalt en tempels als Bima en Gatotkatja, die nog voor een groot gedeelte goed gespaard gebleven zijn, voorbijgaat onder het voorwendsel, dat ze voor een opname te vervallen waren. En neemt men nu de moeite, de beschrijving der Ardjoena-tempels eens te vergelijken met de latere foto's dierzelfde monumenten van Van Kinsbergen en den Oudheidkundigen Dienst, dan moet men constateeren, dat die beschrijving niet slechts weinig duidelijk is, maar ook, wat erger is, juist hetzelfde gebrek vertoont als de teekeningen, waarmede zij volkomen klopt. Niet alleen heeft Cornelius het niet meer aanwezige naar eigen fantasie aangevuld, maar ook in hetgeen hij nog wel aantrof, is hij van een verbijsterende onnauwkeurigheid en onvolledigheid. Zijn beschrijving is niet in allen deele betrouwbaar, en dus slecht.

Daaruit volgt nu echter nog niet, dat zij volstrekt waardeloos zou zijn. Immers Cornelius zag nog allerlei details, die door latere beschrijvers niet meer vermeld worden en ook op de foto's van Van Kinsbergen verdwenen blijken, en waar wij nu zijn mededeelingen bijvoorbeeld over dakconstructies en dergelijke niet gemakkelijk waarneembare zaken met wantrouwen dienen te bejegenen, daar zijn er toch een aantal andere bijzonderheden, die onmogelijk op fantasie of onjuiste opname kunnen berusten. Als hij bijvoorbeeld vermeldt, dat de makara's naast den ingang van Tj. Poentadewa op een vaas-ornament rusten, dan is het niet aannemelijk, dat hij dat zoo maar verzonnen zou hebben, maar mag men gelooven — als men hem niet voor een opzettelijk bedrieger wil houden — dat hij deze bijzonderheid werkelijk heeft gezien. Zoo zijn er in Cornelius' beschrijving een aantal ten deele zeer belangwekkende details van de Ardjoena-tempels bewaard gebleven, waaromtrent zij de eenige bron is; en hoewel het zaak zal zijn zich in ieder afzonderlijk geval de vraag voor te leggen hoeverre de mededeeling onvoorwaardelijk geloof verdient, ligt er toch in het rapport van Cornelius voor den critischen gebruiker niet weinig merkwaardigs verborgen.

Met dat al achten wij de reputatie van Cornelius als oudheid-

kundige onverdiend. Zij zal hem wel grootendeels bezorgd zijn door de gunstige omstandigheden, waarin hij verkeerde. Zijn onderzoekingen verrichtte hij onder de auspiciën van machthebbers als Engelhard en Raffles, in een tijd, dat men juist begonnen was van hoogerhand belang te stellen in de Javaansche monumenten. De oudheden werden zaken van eenig gewicht, en daarmede ook hun opnemers. Zoo bleef na het vertrek van Raffles' Engelsche helpers Cornelius als een specialiteit op dit gebied achter, naast Wardenaar, die meer in het bijzonder met Oost-Java bekend was. Het feit, dat Cornelius de eenige nog op Java aanwezige opnemer en kenner der voornaamste Midden-Javaansche tempels was — of die opname goed of slecht was geweest, wist natuurlijk niemand — gaf hem al vanzelf zeker gezag. Toen dus Reinwardt gedurende zijn veelzijdige werkzaamheid op Java ook gegevens aangaande de oudheden ging verzamelen, wendde hij zich in de eerste plaats tot Cornelius en diens eersten lastgever Engelhard, ten einde afschriften en duplicaten van de door eerstgenoemde vervaardigde rapporten en teekeningen te verkrijgen. Op die wijze zijn deze documenten, en daaronder ook die van den Diëng, in 's Rijks Museum van Oudheden en later in het Ethnographisch Museum terecht gekomen¹. Zij bleven er lang de eenige, steeds de oudste, gegevens over deze monumenten.

Terwijl men nu verder wist, dat Raffles van den arbeid van Cornelius gebruik had gemaakt, doch de erkenning daarvan in de *History of Java* miste², ontstond zeer gemakkelijk de overtuiging, dat deze verdienstelijke opnemer door den landvoogd op onverdiende wijze achteruit was gezet, en deze overtuiging kwam zijn reputatie ten goede. Weliswaar merkte Verbeek zeer terecht op³, dat Raffles de Hollandsche stukken in vertaling ontving door tusschenpersonen, die er misschien belang bij hadden de namen der oorspronkelijke onderzoekers op den achtergrond te schuiven, en het dus voorbarig zou zijn de geringschatting aan den Britschen landvoogd toe te schrijven,

¹ Blijkens Reuvens, l.l. pag. 210, zijn de teekeningen van Prambanan rechtstreeks door Engelhard aan koning Willem I aangeboden; alle overige gegevens zijn echter door tusschenkomst van Reinwardt naar Nederland gekomen.

² Behalve zeer terloops bij de bespreking van Prambanan.

³ In Tijdschr. Bat. Gen. 33 (1890) p. 9 sq.

die geringschatting zelve werd door niemand ontkend. In dit opzicht nu is de kennismaking met het rapport van Cornelius over den Diëng inderdaad verrassend. Hier kan men nu eens door vergelijking van een der oorspronkelijke stukken met het gebruik, dat er in de *History of Java* van gemaakt is, een zuiveren kijk krijgen op de gegrondheid van het verwijt. Het blijkt dan, dat Raffles het rapport van Cornelius in het geheel niet schijnt te hebben benut, want de op den Diëng betrekking hebbende passage in het Engelsche werk ¹ komt in geen deele met de door Cornelius verstrekte gegevens overeen. Klaarblijkelijk is Raffles geheel afgegaan op de aanteekeningen van den (wel genoemden) kapitein Baker, die om ons onbekende redenen — had de landvoogd wellicht begrepen, dat contrôle van Cornelius geenszins overbodig was? — na het vertrek van den Nederlandschen opnemer met eenzelfde opdracht naar het plateau kwam. Raffles had dus geen enkele aanleiding om den naam te citeeren van den samensteller van een niet door hem gebruikt rapport; de achteruitzetting wordt, wat den Diëng betreft, gereduceerd tot het niet vermelden van Cornelius als auteur van één enkele teekening, die wel is opgenomen. Het zal zeker van belang zijn, te zijner tijd eens na te gaan, hoe de zaak staat ten opzichte van Baraboeoer en Prambanan.

Het verslag, dat hier ongewijzigd volgt en slechts voorzien is van een enkele aanteekening om den lezer wegwijs te maken in zake de beschreven oudheden, berust op het eenige bekende exemplaar, het afschrift in 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, groot 55 bladzijden folio ². De teekeningen, waarnaar verwezen wordt en die als n° 1—15 in datzelfde Museum opgenomen zijn ³, dragen de volgende opschriften:

1. Plan van een gedeelte van 't District van de Cadoe en de aangrenzende gedeeltes van de Districten van Gowing en Goenong Prawu onder Djociocarta, aanwijzende de weg genomen op de reize van de maand October 1814, ondernomen ter bezigtiging en onderzoeking van de Bramiensche oudheden te vinden in het District van Goenong Prawu,

¹ II p. 30—33.

² Den Directeur van genoemde instelling, Dr. H. H. Juynboll, zij hier dank gezegd voor zijn welwillende medewerking om de uitgave van het handschrift mogelijk te maken.

³ Leemans, *Beschrijving* enz. p. 115 sq.

en het Meer Die-Eng. — op order van Zijn Excellentie Thomas Stamford Raffles, Lieutenant Gouverneur van het Eiland Java en onderhorigheden.

2. L^a A. Plan van eene der Noordelijkste Bramiensche Tempels gelegen in het Meer Die-Eng. T'huis van Rejoeno in platte grond. [Tj. Ardjoena].
3. Voorgevel van eene der Bramiensche Tempels gelegen in 't meer Die-Eng. [idem, zijaanzicht].
4. Profiel van eene van de Bramiensche tempels gelegen in het meer Die-Eng. [doorsnede van idem].
5. Platte grond van 't huis van Semar eene der Bramiensche Tempels gelegen in het Meer Die-Eng. [Tj. Sëmar].
Profil van het huis van Semar.
Facade van het huis van Semar van de zijde. (B)
6. Facade van 't huis van Semar van agteren.
Facade van 't huis van Semar van vooren.
De ruine teekening van 't huis van Semar. [in potlood].
7. Platte grond van 't huis van Derwongso (*sic*). [Tj. Srikandi].
L^a C. Façade op 't Huis van Dermowongso van vooren te zien ¹.
8. L^a C. Profil van het huis van Dermowongso op de linie A. B.
9. Façade van het huis van Dermowongso van ter zijde te zien.
10. D. Façade op 't huis van Rejoeno's vrouw Sembodro gen^t van vooren te zien. [Tj. Poentadewa].
[ernaast platte grond van idem zonder opschrift].
11. L^a D. Façade van 't huis van Sembodro van de zijde te zien.
12. L^a D. Profil van 't huis van Sembodro op de Linie A B.
13. Platte grond van het huis van Rejoena's vrouw Srikandie gen^d. L^a E. [Tj. Sëmbadra].
14. Srikander. [zij-aanzicht van idem].
15. [geen opschrift; doorsnede van idem].

Van het gebouw, dat Cornelius Srikandi hoorde noemen en

¹ Dit is de plaat, opgenomen bij Raffles tegenover p. 32 (no. 56 in den Atlas bij den tweeden druk).

thans Tj. Sěmbadra heet, zijn dus wel teekeningen aanwezig; een beschrijving echter ontbreekt. Het rapport is dus klaarblijkelijk (juist als dat van Baraboeđoer) onvolledig. Duidelijk is aan allerlei kleinigheden, als het afbreken der woorden, wanspellingen enz. te zien, dat het van een inlandschēn schrijver afkomstig is, aan wien het wellicht werd gedichteerd; schrijfwijzen als «der 10» voor «dertien» zijn op andere manier moeilijk verklaarbaar. Het schrift is dan ook een ander dan dat van het Prambanan-verslag, waarin een kleinzoon van Cornelius de eigen hand van zijn grootvader herkende. Men dient dus rekening te houden met de mogelijkheid, dat er behalve de gemakkelijk herstelbare vergissingen nog andere (bv. in de cijfers) ingeslopen zijn.

December, 1918.

Beschrijving van eene Land reise gedaan naar de Bergen, genaamt Goenong Prouw en Goenong Die-Eng ter onderzoek van de Bramiensche antiquiteiten aan deeze geberg tens gelee gen, in de maanden October en November 1814, op order van Zijn Exellentie den Hoog Edele Gestreng Heer Thomas Stamford Raffles, Lieutenant Gouverneur over het Eiland Java, &c. &c. &c.

Het was in de beginne van de maand October dat de reise te paard en door behulp van eenige Inlanders en hunne hoofden van de Maggellang (Residentie plaats in de schoone, vrugtbaare, volkrijk een bergagtige Provincie de Cadoe) ondernoomen wierd, met het aanbreeken van den dag vertrok men van de Maggellang langs de algemeene en Groote landweg Noordwaarts tot aan de hoofd Negorij Setjang welke ten noorden van en aan deeze groote landweg gelee gen is, van waar langs de oostzijde van gemelde Negorij langs eene groote weg welke te paard kan bereeden worden, westwaards de reise wierd voorgezet, langs de voet van zwaar gebergte even als het zogenaamde Jamboese gebergten door schoone vrugtbaare en volkrijke landen, welke gedeeltelijk met schoone padie velden en grootendeels met schoone tabaks planten overdekt waaren; ten Noorden van deeze weg omtrent 8 $\frac{1}{4}$ Engelsche mijlen van Setjang passeerde men de Negorij Pakkies Wiering¹ genaamt waar in eene Chinese Tolpoort gelee gen is, van waar de weg om de Suid west gaat, tot op eene afstand van omtrent 3 Engelsche mijlen; alwaar men eene voorname tak van het groote Rievier Calie Proggo genaamt, ontmoet, het welke eene breedte van omtrent 36 voeten aldaar heeft, en vol groote en zware Klipsteen en legt, in 't droogste jaargetijden is de hoogte van 't water, of diepste van het rivier 15 voeten, de afstrooming is zoo geweldig sterk dat men in de droogste tijde van 't Jaar door 't gevaar van de groote klippen hetzelfde niet bevaren durft, waar door men in de noodzaakelijke verpligting is gekomen, een hangende brug aan te leggen, welke aan de Noorders oevers aan groote boomen

¹ De gespatieerd gedrukte woorden zijn in het handschrift onderstreept.

met dikke rotting touwen is aangebonden, en aan de Zuider oever aan ingeheid paalwerk welke midden in de hier na te noemen Manden aan de oevers zijn ingeheid; de brug heeft eene lengten van 55 en een breedte van 6 voeten, de constructie bestaat uit ligte houtwerken en meest bamboese met rottings behouden wederzijds aan de oevers rust dezelve op groote manden van gespleete Bamboese gemaakt, welke met zware steenen gevult zijn, Menschen passeeren dezelve zeer gemakkelijk dan de paarden welke men verplicht is er over te lijden, brengen de brug (door dien dezelve in een boog hangt) zeer aan 't slingeren, dat zomtijds wel eenige moeylijkheeden veroorzaakt.

Deze brug gepasseerd zijnde gaat men direct zeer stijl de berg op, door eene Expres daartoe uitgekapte weg in de berg, welke omtrent zes voeten hoogten en tien voeten breedten heeft; dit te boven zijnde strekt zig de weg westwaards langs en over eenige gebergten door schoone vrugtbaare en volkrijke landen grootendeels bebouwd met schoone padie velden en Tabaks planten; tot aan de hoofd Negorij Tommangoong Wettan genaamt welke omtrent 9 mijlen van het gemelde rivier Calie Proggo geleegeen, op deeze Negorij vind men door den Inlandsche Regent van de Provintie een goede rust voor den reisigers aangelegd, waar den reisende European van het nodige voorzien word; Den inlandsche handelaar welke gemeenlijk met draag ossen of paarden reist, kan mede aldaar uitrusten, van deeze rustplaats strekt zich de weg om de Noord West ter distantie van 4 mijlen, waar men aan een Negorij Temmangoong Coelon genaamt, komt, waar in voorige tijden een rustplaats voor de reisigers geweest is, dog nu onlangs na Temmangoong Wettan door den Regent van de Provintie zo als reeds gezegd is, verlegt is geworden: de weg gaat hier door eene vlakten beplant met padie en Taback, waar in veele volkrijken Negorijen geleegeen zijn; van deese Negorij strekt zig de weg om de Noordwest, meest door een vlak veld van schoone padie & tabaks landen ter distantie van ¹ mijlen tot aan de Hoofd Negorij Paraän genaamt, bestierd; Chineseze vind men hier in een groote menigte meer dan 300 Huisgezinnen hebben zich hier ter woon nedergezet: welke zig door den aanplant van tabak en handel daar in erneeren, zij woonen in een Campong te zaamen, alle in huise van bamboese, welke

¹ In het handschrift opengelaten.

door eene dikke muur van klipsteen en klij opgemetseld, met 4 Poorten voorzien, als een walmuur tegen de aanvallen van den stroopende inlander kun (*sic*) beveiligt, het hoofd van de Chineese is den Captain, welke door het Gouvernement als zoodanig is aangesteld, en op de Negorij Jestis zijn verblijf houdt, het lokaal waar op ze hunne campong hebben aangelegd is aldergunstigst gesitueerd wegens het schoone & zuivere drinkwater dat door de campong langs de huizen door een expresse daartoe gegravene Canaal word door geleid, waardoor ieder huisgezin van 't schoonste drinkwater voorzien word, waar van de inlander die omtrent uit 200 huisgezinnen bestaat mede jousseeren; de Lugt is hier zeer koel en gezond, de grond vrugbaar, het geheele terrain legt tegen en aan de voet der beide hooge gebergte de Soembing en Soedara genaamt, zo dat men de schoonste en fraayste gezigte rondsom waar men ziet om zich heeft, waar van den eenen nog schoonder dan den anderen is, inzonderheid dat gezigt het welk men van de hoogte in de vlaktens ziet, waar in de Recidency de Maggelaan geleegeen is.

Voorts verdeeld zig de groote voetweg hier in tweeën, den eenen gaat ten Oosten langs de gemelde Negorij Paraän, naar de in 't noorden geleegeene Negorij en Tolpoort Tjempokko, en zoovoort Noord westwaards, hier over het zwaare gebergte, tot daar waar de eerste gemelde weg bij de op 't zwaar gebergte geleegeen hoofd Negorij Calie bebber genaamt zig met de eerste gemelde weg vereenigt, waarlangs de heen reise genoomen is, zullende deeze laaste bij de terug reise beschreeven worden.

Van Praän wierd de reise westwaards langs de groote voetweg vervolgt tot aan de Negorij Jettis, welke drie en een halve Meyl van Paraän geleegeen is; hier hield de reisiger rust-dag, logeerde bij den meermelde Captain en hoofd der Chineesen in de Cadoe, het onthaal wat de reisigers aldaar van de zelve genooten was niet zeer gunstig nog vriendelijk, waarom zij verkiesen niet langer dan s'legts de nacht daar te vertoeven en namen des morgen vroeg de reise weder aan; tot nog toe hadden de reisigers twee wegwijzers bij zig gehad, dan deese verkoosen van hier niet verder te gaan, alzo de weg van meermelde Negorij Jettis direct in 't gebied van Djocjocartase Reyk ingaat; de reisigers kwaamen hier door in de grootste verleenigheid, te meer daar zij ten aanzien van de Limietschijdinge ten eenemaal,

zoo wel als de weg over het zwaare gebergte onbekend waaren, zij adresseerde zich om anderen wegwijzers te hebben, bij de demangs van Paraan, dan vrugteloos, vervolgens bij den Captain Chinees meede vrugteloos! het gelukte hun voor geld en goede woorden, zoo veel volk te huuren als ze voor hunne baggage te dragen nodig hadden, waarop zij directlijk de reise voortzettede met het voorneemen daar ze allen de Javaanse taal grondig kundig waren, om op de eerste Djocjocartasche Negorij welke zij zouden ontmoeten, eene der Inwoonders door geld en goede woorden over te haalen, en hen tot leidsman te dienen, dit voorneemen zal nader blijken dat van een zeer goede effect geweest is, en keeren dus weeder naar de Negorij Jettis terug, om de reise volgens bevinding te vervolgen.

De Negorij Jettis is eene kleine Negorij zeer schoon op een klein bergje gelegen, de inwoonders bestaan uit omtrent 30 Chineesen en even zoo veel Javaansche huisgezinnen, welke alle in kleine bamboese huizen wonen, en van den handel en aanplant van tabak &c. hun bestaan vinden, den Captⁿ of het Hoofd der Chineesen woond in een zeer net planke huis geheel van wild hout gebouwd, dat in meenigte aan het hooge Gebergte aldaar gevonden word; voorts is de geheele Negorij omstorten met een muur waarin een Poort tot uit en ingang gebouwd, eenen als die van Paraan, nevens de woning van de Capitain Chinees vind men apparte muuren aangelegd, waarmen van den eenen in de anderen gaat in welker midden bamboese wooninge zeer netjes voor de Europeese reisigers gemaakt zijn, dienende alleen tot veiligheid tegen den stroopende inlander, het huis van de Captain Chinees is zoodanig aangelegd, dat men voor de woning zijnde, het schoonste gezigt dat men zich voorstellen kan naar 't Noorden en de vlakten heeft.

Van de Negorij Jettis strek de weg westwaards al berg op door schoone Landen beplant met Tabak en Uyen, na omtrent 4 mijlen te hebben afgelegd ontmoet men weeder een voorname tak van 't Rivier Calie Proggo leggende het zelve ten zuiden van de weg in eene zeer diepe valey, welke in verscheide bogten uit de groote berg de Soembing genaamt zijn oorsprong heeft, en met het oog derwaarts kan agtervolg worden, de weg is voor de reisigers hier zeer gevaarlijk door de verschrikkelijke steyle afgrond waar booven zeer nabij de steylte, de weg is aangelegd, waardoor de reisigers verplicht waaren, dit gedeelte

der weg te Voet afteleggen en de paarden voorzigtig voort te leiden alzo bij eene enkele mistap van paard of Mensch de onherstelbaarste en ongelukkigste Val in den afgrond zoude ten gevolgen hebben, zonder de moogelijkheid van door menschen handen gered te kunnen worden.

Deeze valey gepasseerd zijnde strek de weg al westwaards successief berg op, tot aan de Negorij en Tolpoort Kloontang genaamt welke directlijk onder Djocjocarta behoort en omtrent $9\frac{1}{2}$ mijl van de Negorij Jettis geleegen; deeze Negorij is meede zeer volkrijk, de geheele environs zijn zeer bergagtig zoo dat men maar hier en daar op de vrugtbaarste uitgestrektheid van dezelve met den tabaks plant bebouwd vind als ook met Uyen en Jagongs; Pady velden zijn hier niet te vinden, welke door gebrek aan water niet kunnen aangelegd worden, het drinkwater word met zeer veel zorg uit het gebergte van de hier en daar zijnde kleine boomen opgevangen de sterke dauw welke des nagts valt, brengt vogt genoeg aan de grond voor het onderhoud van meerm: plantsoene; de lugt is hier zeer koud, en de Zuide wind die des nagts hevig waayd is zeer doordringend, vooral des nagts en in de morgenstond, de daarbij sterke vallende daauw veroorzaakt een gure en doordringende koude.

De tolpoort op deeze Negorij is van weinig belang, de Chi-neese pagter welke aldaar woond, heeft eene zeer armmoedige wooning en even zo bestand. Van deeze Negorij gaat de weg al westwaards voort, en berg op door een hoog zoort van Riet Glagga en gras allang allang genaamt, waarin zich zeer veele tijgers ophouden, die de weg ten uitersten gevaarlijk maken, wordende nu en dan de Voetgangers en Carbouw wagers door dit gedierde aangevallen en verscheurd, men bevind zich hier boven op, het hoogste gebergte tusschen de twee gebroeders genaamt, regts heeft men de berg Sendoro en lings den berg Soembing dat een alderfraayste gezicht opleevert; de voetweg waar van hier gesproken word, legt het naast aan de berg Soembing naar gissing omtrent 7 meilen van de top deezer berg en omtrent $12\frac{1}{2}$ meyl van de top der berg Sendoro, de top van deeze twee groote & zeer hooge bergen leggen bijna recht Zuiden en Noorden van elkander, ter distantie van $20\frac{1}{2}$ meil, door eene hooge tusschen liggende berg waarover de voet weg legt, waarvan hier gesproken word, aan een

verbonden; deeze beide bergen worden door de groote overeenkomst in groote en gedaante de twee Gebroeders genaamt, dan daar de top van de eene, zijnde de Zuidelijkste, zeer gehakkeld is, word aan dezelve de naam van de Soembing gegeven; beide deeze bergen zijn zeer water rijk en doen groote rivieren formeeren, aan de N.O. zijde van de berg Soembing ontspringt uit verscheide valeyen het meermelden en zeer grootē rivier de Proggo genaamt, dat voor een groot gedeelte de Provincie de Cadoe doorloopt, en vervolgens in en door de Zuidelijke provincie de Baggalen naar het Zuiden strand, waar het zelve bij de Negorij Brossot onder die zelve benaaming zig in de Zuid Zee ontlast, dit rivier is door de groote menigte van water welke het uit veele takken van de berg Soembing ontfangt voor de Provinciën de Cadoe en de Baggalen van het uiterste belang.

De berg Soembing heeft voorts het uiterlijke aanzien van eene vulkaan geweest te zijn, dezelve is niet zeer hoog bewoond, het bovenste gedeelte is met hooge geboomte (maakende eene digte Boskatjie) bewassen van differente soort van wild hout, de Noord zijde van de berg is zeer steyl.

De berg Sendoro heeft meede het aanzien van een Vulkaan geweest te zijn, en is niet zeer hoog bewoond, also dezelve geen water aan de O. Zuid en N. zijde uit zig geeft, dan alleen aan de West zijde waar langs de algemeene Voet weg legt, welke nader zal beschreeven worden.

Voorts is deeze berg even als de berg Soembing met een zwaare wildernis overdekt, de kruinen van deeze bergen zijn veel al met wolken overdekt vooral bij variabel weer, wanneer een dikke Nevel over het geheele nabuurig hoog en laag gebergte zig verspreidt, waar door de Reizigers dikwils verplicht worden eenige uren op de naasten Negorijen te vertoeven, willen zij niet in gevaar komen van de weg afteraaken; in 't reegen Saisoen heeft men daaglijks zeer zwaaren en langduurende donder weeren en reegen buyen, die van den eene berg tot den anderen over en weer trekken.

De grond waar over de voetweg gaat bestond tot nog toe het meest uit eene donkere bruine lijmagtig aarde; in de valley van de meermelde Rivier Calie Proggo bespeurde men dat de ondergrond von 't gebergte bijwijze van steene laags gewijs op elkanderen laagen, waar onder verscheide laage waaren van de

bij de inlander bekend de zogenaamde zwarte Padas dat eene zachte of leevendige steen kan genaamt worden, welke gekapt zijnde en in de lugt gebragt verhard word, de overige laagen hebben het aanzien van Lawa te zijn, men heeft zich door de kortheid van 't verblijf aldaar, welke niet langer was dan slegts zoo lang als men de weg passeerde tot geen nadere onderzoeking kunnen bepaalen, alzo men zig op een grond gebied bevind dat niet directlijk onder het Gouvernement behoorde, en waar geen de minste ordre gegeven was, tot eenige adsistentie van den Onderzoeken der Reiziger; belangende de hoogte van deeze bergen kan met zekerheid niets worden opgegeven, alzo men door gebrek aan goede Instrumenten en Barometer geene observatien dien aangaande konde gemaakt worden; De reise wierd vervolgens langs meergemelde Voetweg voortgezet, over een hooge Glagga en Allang Allang bewassen, en dat wel zonder eene Gids te hebben, na omtrent 8 mijlen arriveerde men op de Negorij Retjan dat een kleine dorp van omtrent 20 Huisgezinnen is, op deeze Negorij en op eerstgemelde Negorij Kloontang vind men geene Clappus boomen nog bamboesen, welke door de koude der lugt niet groeyen kunnen, Pady Velden kunnen om dezelfde reedenen niet aangelegd worden, den Inlander leeft compleet van Jagons die men hier en daar geplant vind, en ook eenige aardvrugten, de rijst welke men hier vind word uit de laage landen gehaald, en ten duurste aan deeze bergbewoonders verkogt; Vrugtboomen vind men geen, dan enkeld den Pisang, hier en daar vind men ook velden beplant met den Tarak en tabaks plant dat de eenigste plantsoenen tot de commercie van deeze hoogs (*sic*) gezinnen zijn, voor 't overige erneeren zij zich grootelijks met het kappen van brandhout aan 't gebergte, welke ze in kleine quantiteiten naar de beneden landen tot voormelde Negorij Paraan brengen en daar verkoopen en zig van anderen behoefkens voor hunne famillies voorzien.

Men bespeurde hier in 't drooge van de tabak en andere manier, dan die in de beneden landen word aangewend, de tabaks plant fijn gesneeden zijnde, word op een groote Vierkante bamboese tafel neevens elkanderen in groote vierkanten stukken gelegd, waar na het blad van de tafel met de tabak daarop, op eene Expres daartoe gemaakte stelling word gelegd, welke hoogten van $6\frac{1}{2}$ voet heeft, waarna een groot Vuur onder de stelling word aangemaakt, dat zeer veel rook moet geeven, en

deze rook is 't die de tabak doet droogen van daar is 't ook dat die tabak zeer slegt van Reuk en Smaak is, de reeden van deze bijzondere handeling met de tabak, is volgens het zegge van de aldaar woonende Inlander dat de zon geen hitte genoeg heeft de tabak te kunnen droogen.

De lugt is hier zeer koud, vooral bij de nagt, wanneer de Zuiden winden in 't droogste jaargetijden zeer sterk waayd.

Men vind hier twee Bramiensche teyger beelden van graniet steen gekapt ¹, voor de Negorij aan de algemeene voetweg geplaatst; deze beelden welke op een kleine pedistal staan, hebben de hoogten van drie voeten, den aldaar woonende inlander heeft uit een bijgeloovige Eerbied een klein huisje over dezelve gebouwd, en doen er zomwijlen Offerhanden, het zij in gebeden dan wel door het besmeeren met een geel Smeersel (Borre Borre genaamt) en bloemen, men informeerde zich bij den Inlander van waar deze beelden hier aangebragt waaren, het antwoord was dat zij zulks niet wisten, en dat deze beelden van eene verouderde tijd aldaar gevonden waren; den Inlander noemd deze beelden Retjo, en hebben dezelve naam aan deze Negorij gegeven, met dat onderscheid dat daar er twee Beelden gevonden waaren, toen was men verplicht de Negorij Betjan (*sic*) te noemen, dat twee zulken beelden beteekend. — voorts is 't aanmerkelijk dat op de Negorij Retjan zich midden tusschen de twee hooge bergen bevind, hebbende de Soembing omtrent regt Zuiden en de Sendoro omtrent regt Noorden van zig, dat een alderschoonste gezigt opleevert, van de Negorij Retjan strek de voetweg om de Noordwest, omtrent een halve mijl voortgereist hebbende, was men genoodzaakt eene diepe valley te passeeren, waarin een klein Rivier was koomende uit de Suidwest zijde van de berg Sendoro, welke een tak formeert van 't rivier Calies Toelies, waar naderhand meer van gezegt zal worden. — de grond in de valey is geobserveerd het zelve te zijn als van de eerste valey gezegd is, met dat onderscheid dat hier klompen van geele Padas gevonden word.

¹ Het is niet heel duidelijk, wat men zich onder deze „teyger beelden” heeft voor te stellen; misschien singha's? Ze worden later niet meer vermeld; wel drie Mahādewa's en een Gaṇeṣa, sindsdien overgebracht naar Batavia, terwijl er nog weer later een Ćiwa Guru lag. (Zie p. 329 van den op p. 388, noot 2, geciteerden Inventaris). Bij ons laatste bezoek ter plaatse vonden wij slechts een paar bouwfragmenten, waaronder een topstuk. Deze zijn klaarblijkelijk van elders herkomstig.

Deze valey gepasseerd zijnde gaat de Voetweg over de vlakke hooge geberg tens, door hooge Glagga en alang alang, waarin zeer veele tijgers zich ophouden, die de weg zeer onveylig en hoogst gevaarlijk maaken, na omtrent 6 mijlen dan weder berg op, en dan weder berg af, aldus voortgereisen te hebben, komt men op de tolpoort Simo welke slegts uit een enkeld bamboese huisje bestaat, waar in niet dan bij de dag wagt word ingehouden, also het des nagts ten uiterste gevaarlijk voor de teygers is, die nu en dan des nagts een Pagter hebben weg gehaald, waar door men in de noodzakelijkheid is gekomen dat verblijf 's nagts te verlaaten, men heeft ook om die reeden de tolpoort de naam gegeven van Simo, dat een tijgerplaats beteekent, van deze tolpoort Simo genaamt gaat de strekking van de voetweg om de Noord over afhellende hooge geberg tens, even als de overige weg ten opzigte van de hooge Glagga en Allang Allang en gevaar voor den tijger, tot omtrent een en een halve meyl van de aldaar geleege Negorij Kretek genaamt, welk omtrent 5 mijlen van Simo gelegen is.

De Negorij Kretek is een voornaame of Hoofd negorij, en teevens een tolpoort, onder wiens gebied de meergemelde tolpoorten Kloontang en Simo behooren, heeft eenige rijst-velden in zijne environs welke een en een halve mijl ten Suiden aan de voetweg een begin neemen, en in strekking noordwaards voortgaan, deze Negorij legt in een laage vlakte, heeft rondom zig een keeten van hooge en laage Geberg tens, de reisigers hielden hier een nagt rust bij de Chinese Pagter, alwaar zij een extra goed onthaal genooten en van alles wat zij tot voortzetting de reise benodigt hadden voorzien wierde, omtrent 200 Inlandsche en omtrent 12 Chinese huisgezinnen maakte de inwoonders van deze Negorij uit, de Chinese staan onder de onmiddelijke directie van den Chinese Pagter, en de Inlanders onder een hoofd Demang genaamt de middelen van bestaan hun door de milden natuur aldaar geschonken zijn de aanplant van Padie, Tabak, Jarak en Catoen, en verscheide vrugtboomen, vooral de zoogenaamde Zoetappelboom, water heeft men hier in overvloed, uit een valey waarin een rivier welke uit de berg Sendoro komt, de padievelden en anderen bebouwde landen besprooit, zoo dat in 't droogste jaargetijden hier een overvloed van water is; dit rivier maakt meeden een tak uit van te vooren gemelde Calie toelies; de Negorij legt ten Oosten van de voetweg Clappus boomen

worden door (*sic*) eenige gevonden die door de groote graad van koude geene vrugten draagen, zoo dat een enkele Clappus welke van de beneden landen word aangebragt, voor 5 Stuivers zilvergeld verkogt word, het zout is meede zeer duur en word over Caliewongo van de Noord strand derwaarts aangebragt, dat ook ten opzichte van gedroogde Visch het zelve plaats vind, deeze artiklen worden overgebragt door de volkeren welke de tabak naar 't strand dragen, dat niet dan ten uiterste moeylijk en gevaarlijk voor dien menschen is, daar door is 't ook dat deeze articulen zoo schrikkelijk duur zijn, den Inlander heeft hier het voorkoomen van de grootste vergenoegdheid te genieten, alle zien er zeer Gezond en sterk uit, daarbij is de geheele Negorij vol Kinderen van beide sexe; hunne wooningen bestaan uit kleine en laage bamboese huisjes met Allang Allang gedekt, de bamboese vind men hier in de Negorij zelve geplant, Jatie hout is hier geheel onbekent; men gebruik tot allerley zoorten van bouwen een soort van wild hout Cayoe rasamala genaamt dat een zeer vaste en zwaarhout is, roodagtig van koeleur en word aan meest alle hooge gebergte op dit Eiland gevonden, dit hout is niet zeer duurzaam; als het op drooge plaatse gebruikt word, dan kan het twee à drie jaaren houden, en in vogtigen plaatse vergaat het in één Jaar tijds; Men gebruikt ook Tjemara hout, dat mede in een groote quantiteit op 't Gebergte gevonden word, dan dit is door de zagtheid van 't zelve in 't geheel niet duurzaam, de Tjemara boom is zeer groot en dik het hout schoon wit van koeleur, men maakt er zomwijlen Meubilaire goederen van die in het eerst zeer schoon uitzien, maar op den duur inkrimpen en vol scheuren koomen. — Men vind ook aan dit gebergte, den bij de inlander zoogenaamde Caret boom of de Gom Elastiek die uit de boom getijfert word, door middel eene opening in dezelve te maaken, waar in een bamboese rooker word vastgemaakt, die het vogt als dan droppelsgewijs ontfangt; deze kooker die ordinair de lengte van een en een halve voet heeft, is in twee à drie dagen door het vogt gevult, waarna dezelve word afgenomen; het vogt heeft 't aanzien van melk, dan het is zeer lijmagtig het zelve word als dan direct door den inlander gekookt, in de bamboese kooker zelve, waartoe altoos een versche bamboes genomen word, de kooking geschied meest al in volger voege, op de plaats zelve word een groot vuur aangelegt, wanneer dat vuur in volle

gloeid is, word de bamboese kooker er ingezet, waar na het vogt de nodige graad van hitte bekomt, en te kookken begint, momentlijk scheiden zich dan de wateragtige deelen van de Gomdeelen af en de Gom Elastiek formeert zich in dat water, de koking zelve duurt omtrent agt minuten als dan is de bamboese kooker over de helft van buiten door gebrand, de gom als dan geformeert zijnde in de gedaante van het binnenste gedeelten der kooker in melk wit, eenige uren na dat dezelve daaruit genomen is, word het allengskens zwart; den inlander maakt geen andere gebruik van, dan het zelve zoo als het uit de kooker komt om een ronde houten klopper (waarmede de groote Gongs in de gammelan Speelen geslagen worden) te omwoelen. — Van de Negorij Krettek strek de voetweg om de Noord, eersten gedeeltelijk door de Pady velden en vervolgens over een laage rug van de berg Sendoro, en dan al berg op, en door vier diepe valeyen waarin rivieren gevonden, welke uit de berg Sendoro hunne oorsprong hebben welke zich met Rivier Calie toelies vereenigen: de reisigers waren verplicht van de Negorij Krettek de reise tevoet voortzetten, also de voetweg door de Padie-velden door diepe modder ging, het gebergte opgaande was men mede verplicht de paarden te moeten leiden, door dat het Gebergten steyl kort langs de valleien, alle met korte en kromme weegen uit de bergen gekapt, meest al tusschen door zeer groote daarleggende steenen na boven ging ten uiterste gevaarlijk en zeer vermoeyend was het dus na boven te klimmen; boven zijnde kwam men in 't zelfde geval om weeder om laag te koomen dat tot vier malen toe de Zeizigers (*sic*) over kwam, doordien zij verplicht waaren 4 valeyen waarvan den eenen nog dieper en gevaarlijker waren dan den anderen te moeten passeeren; na deeze zoo zeer gevaarlijke en zoo vermoeyende weg te voet te hebben afgelegd arriveerde de reisigers op eene alder gelegeene Negorij Sendang genaamt, hebbende eene distantie van agt meyllen afgelegt, welke slegts 6 meyllen in een rechte linie uitmaakt, langs de voetweg vond men voor het grootsten gedeelten kreupel bossen en Allang Allang, de grond bestond uit donkere bruine kley aarde en geele Padas, de valeyen waaren zeer met groote en kleine klippen bezet, en met wildernis bewassen. — de Negorij is ontleend door dat voor dezelve een groote en zeer oude Boeloe boom op een aanhoogte staat waar onder een bak in de grond gegraven is, welke Sendang genaamt word, waarin het water dat uit de grond, onder

de Boom uit drupt in gevangen word, dat zuiver goed van Smaak, en klaarwater is, dat door de Negorij bewoonders voor hun drinkwater gehouden word; de legging van deeze Negorij is zeer hoog aan de berg Sendoro welke daarvan omtrent 5 mijlen afstand in 't Oosten geleege is, de grond in de Environs van deeze Negorij is zeer vrugtbaar, eenige Padie velden naar 't westen in de laagte geleege, leveren een groot bestaand voor deeze bewoonders, waarbij nog gevoegt is, den aanplant van een meenigte aard-vrugten en anderen gewassen, welke in de koude lugtstreeken willen voortkoomen, een meenigte vrugtboomen worden hier mede gevonden, waaronder is de wilde Caneel boom, de Caneel daar van is meede een tak van handel voor deeze Bergbewoonders; Voorts legt deeze Negorij rondom in 't hooge Gebergten ingeslooten, de lugtstreek is zeer koud, den inlander ziet er gezond en sterk uit en vrolijk van humeur, pluim vee word hier niet gevonden, ook vind men gevogelte in de lugt zweeven dat aan de hooge graad van koude word toegeschreeven, de inlanders waren ten uiterste verwondert Europeese reisigers bij hun te zien, Mannen, Vrouwen oud en jong, kinderen, in een woord alles wat gaan konde, liepen met de grootste verwondering de reisigers bij hun aankomst te gemoet, en beschouwde ze met zeer groote oplettendheid, eeven als zij nog nimmer Europeesen gezien hadden, hunne verwondering ging nog verder toen ze in haare eigene taal door dezelve wierden aangesprooken, dat direct een soort van vertrouwen gaf, waarop de Cramers op een kleine markt plaats, onder meermelde groote Boeloe boom met alle hunne levensmiddelen uitkramde, en de reisigers aanboden die het geen hun daar van Smaakte aaten en betaalde, hunne reise om de Noord langs een voetweg vervolgde over steyle en hooge rugge van bergen, welke tot aan de berg Sendoro strekke, men passeerde twee diepe valeyen waar in rivieren waren komende meeden uit de berg Sendoro, zijnde meede takken van het voorgemelde groote rivier Calie toelies, de weg was zoo door de steyltens die niet dan met gevaar hier en daar te beklimmen was, als de diepten der valeyen, ten eenemaal onmooglijk te paard te passeeren, de reisigers waren dus weder in de verplichting hunne paarden zelve te leiden en deeze weg vermoeyend te voet afteleggen, maakende deeze in een regte lienie een afstand van drie en een halve meyl, waar 5 mijlen toe besteed zijn, langs de voetweg en op 't gebergte

waar van hier gesproken is, vind men op de meeste plaats digte bossen, welken zich tot aan den berg Sendoro uitstrekke, zoo dat men weinig of geen gezigt naar het daar in den omtrek geleegeen gebergten heeft, de grond bestaat aldaar uit geele Padas; — dit gebergte gepasseerd zijnde komt men in een kleine vlakte waar in de Voetweg om de Noord west strek, door eenige Padie-velden welken onder de Negorij Bledderan behooren, hier was 't dat de vermoeyde reisigers zich weeder te paard konde zetten tot aangemelde Negorij Bledderan, welke in een regte linie omtrent $8\frac{1}{2}$ meyl van de Negorij Sendang geleegeen is, waartoe in 't geheel $12\frac{1}{2}$ meyl zijn besteed geworden, de reisigers welke afgemat waren door de vermoeienis van de reise bleeven op deeze Negorij overnagten, bij een Inwoonder van 't dorp zijnde een Radeen of Edelman, broeder van de Regent in de Cadoe; deeze Regent had de bijzondere beleefdheid de reisigers bij hun vertrek uit de Cadoe met een brief van aanbeveeling aan zijne broeder te voorzien, die van een goede uitwerking was, also de reisigers een zeer goed, gulhartig en vriendschappelijk onthaal van deeze man genooten, deeze man die met zijn geheel famielje als een Particulier burger op deeze Negorij leeft, is meer vermoogend dan alle anderen ingezeetenen, en vind zijn bestaan door het pagte van de aldaar geleezene Landerijen. — De Negorij Bledderan is een klein dorp welke onder het onmiddelijke Gezag van de deman van de Hoofd Negorij Calie bebber staat welke negorij omtrent een en drie quart meil naar het Suiden in deeze vlakten geleegeen is, deeze Negorij bestaat uit omtrent 25 huisgezinnen, waar nog kan bij gevoegt worden omtrent tien van Chineesen; men vind hier een groot marktplaats of Bazaar welke door een Chinees gepagt is, die zijn verblijf op deeze Negorij houdt, en teevens het Hoofd is van den aldaar woonende Chineesen.

De Negorij Bledderan heeft omtrent 40 Inwoonders, zijnde alle Inlanders of wel Javanen, deeze menschen vinden hun bestaan door het planten van Padie, waartoe de milde Natuur hun overvloed van water het geheele Jaar geeft, Jagong, Jarak en Tabak en verscheide aardvrugten vind men hier en daar in een groote veelheid, aan en op de gebergstens geplant, als mede aard-appelen, Kool en Uyen welke zeer goed van aanzien en smaak zijn, vrugt-boomen worden mede veel hier gevonden, uit-gezonderd den Clappusboomen, pluim vee word hier meede in verschillende

zoorten gevonden, echter in geen groote getal, Paarden, koebeesten en Carbouwen vind men hier in een groot getal, den handel der Inlander bestaat grootendeels in padie, Rijst en tabak, en andere kleinigheden en die der Chineesen in amphioen, welke in een groote quantiteit aan den inlander gedebiteerd word, de grond in de Environs van deeze Negorij is zeer vrugtbaar, de lugt koud en Gezond, dat aan den inlanders van beide sexe ten duidlijkste kan bespeurd worden, daarbij zijn de Negorijen volkinderen en Grijsaards; deeze menschen hebben alhier het voorkomen van eene weesentlijke vergenoeging des leevens te genieten, men heeft hier rondom de schoonste gebergten gezigten welke men zich met mogelijkheid kan voorstellen inzonderheid naar 't Westen na de berg Goenong Die-Eng eeven ten westen van laatstgemelde Negorij heeft men de voornaamste tak van het meermelde rivier Calie toelies, welke uit het ten Noorden geleegen gebergten afstroomt, en zijn oorsprong heeft uit eene aldaar geleegen Lac T-lagga Menjir genaamt, welke nader zal beschreeven worden; het is ook ten Oosten van deeze Negorij dat de Voet-weg zig in tweeën verdeeld, gaande den eenen om de Noord het gebergte op, tot omtrent op een meil afstand, deelende zich daar weeder in tweeën den eene Noordwaards voort gaande naar de voormelde Tlagga Menjer, en den anderen om de oost, langs de Noord en Oost zijde van de berg Sendoro, over de tolpoort Tjempokko genaamt tot de te vooren gemelde Hoofd Negorij Paraan vereenigt zich aldaar met de groote Voet-weg welke bereeds beschreeven is.

De reisigers welke des nagts op de Negorij Bledderan zig hebben opgehouden waar zij zig naar alles, in hunne verdere reise geïnformeerd hebben, namen onder de geleide van een wegwijser des morgens vroeg de reise weeder aan Westwaards heen, langs een voetweg door de Padievelden tot meergem. rivier Calie toelies, dit rivier aldaar gepasseerd zijnde, over eene expres daar aangelegde hangende brug welke ten westen aan de oever aan een groote Boeloe boom is aangebonden en aan de Oostoever met paalwerk in de grond geslaagen bevestig; omtrent op een derde der breedten van 't rivier van de oostzijde heeft men in 't zelve twee groote bamboese manden met zware klippen gevuld, waar in eyder een houte stander staat, welke even boven de manden uitkomt, waaraan de touwen waar de brug in hangt omwonden zijn, deeze manden hebben de

hoogten van omtrent 12 Voeten, het paalwerk daar binnen staat niet dieper dan de manden alzo de bedding van 't rivier bijna uit een enkele laag van steenen bestaat, die de inheying van paalwerk onmooglijk maakt, van deeze manden tot aan de Oost-zijde is de brug door wild-hout vast-gebouwd en in één verband gebragt, zoo dat twee derde gedeelte naar het Westen de hangende brug formeert; de geheele lengte van deeze brug is omtrent 48 en de breedte 6 voeten, de hoogten boven de bedding van 't rivier aan de West-zijde is 18 voeten en aan de Oost-zijden de hoogten van 12 voeten, de hoogte van 't water is 5 voeten, de afwatering is zoo geweldig hoog en sterk, voor al in 't reegen seizoen, dat het een waare onmoogelijkheid bevonden is het rivier de passeeren, waar door men in de verpligting is gekomen, deeze brug aldus aan te moeten leggen. — deeze brug gepasseerd zijnde gaat de weg west-waards al berg op en tusschen hoog gebergte door, hier en daar vind men eenige zeer kleine Negorijen welke alle onder meergemelde Hoofd Negorij Caliebebber behooren; de steile opklimming van het gebergte noodzaakte de reisigers voort grootste gedeelte de weg te voet te moeten afleggen, en hunne Paarden zelve te geleiden, men vond daarmeden een Warong of kleine markt plaats behorende tot deeze Negorijen, welke onder een zeer groote Wringin Boom is aangelegd alwaar een voet-weg geleegeen is, welke om de Noord door hoog Gebergte naar de meermelde Tlagga of Lac Menjer gaat, van hier strekte de weg al verder west waarts en meer en meer berg op waardoor de reisigers verpligt waaren alle de weg te voet afteleggen, en kwaamen zeer laat en afgemat in de agtermiddag aan een kleine Negorij Cayoe Rankang genaamt, welke in een regte linie circa $11\frac{1}{2}$ meyl van de Negorij Bledderan geleegeen is, tot aflegging van deeze weg is $19\frac{1}{2}$ meil gebezigd, even ten Westen van deeze Negorij vind men een zeer singuliere boom Cajoe Rangan genaamt na deeze boom heeft de Negorij waarvan hier gesproken word zijn naam ontleend, deeze boom is zeer hoog, het onderste gedeelten of de stam welke uit opgaande wortels van de boom bestaat, heeft een compleete gedaante van een ronde gevlogte korf, waarvan de middelen 8 voeten en de hoogten 10 Voeten bedraagt, boven deeze korf verheffen en verspreiden zich de takken van een zeer groote boom deeze Negorij legt rondom in het hooge Gebergte in geslooten, zo dat men er zeer nabij is, eer men de Negorij gewaar word; naar 't

Noord Oosten heeft men slegts een weinig vergezigt, de inwoonders bestaan uit 12 huisgezinnen, alle Javaanen leeven van den aanplant van Tabak, Jagongs en Katjangs en eenige aardvrugten; deeze Negorij legt veel hooger op 't gebergte, dan de tot nog gepasseerde, waar door de graad van koude hier zeer groot is, in zonderheid des nagts; wanneer de Zuid-Oosten wind hier zeer sterk waijd, die geduurende de geheele dag met minder kragt blijft aanhouden, zoo dat het bij den dag hier mede zeer koud is, Vrugtboomen Clappus boomen, bamboesen, Padie Velden worden hier in geene deelen gevonden, den inlander leeft voor 't grootste gedeelte van Jagongs, en een aard-vrucht obie genaamt, willen ze reist eeten dan zijn ze verplicht die op de Markt of Bazaar van de voorgemelde Negorij Calie bebberte haalen; dat maar zeer zeldzaam gebeurd, alzo ze de Jagongs eeven als de reist tot hun voedsel klaarmaken, Paarden, koebeesten Carbouwen en Pluimvee word hier in 't geheel niet gevonden, hunne huizen zijn zeer klein en net, alle van wildhout gebouwd met Planken wanden en deuren, en allang allang gedekt, welke beide articulen in meenigte op 't Gebergte aldaar gevonden worden; de middele welke deeze berg bewoonders aanwenden om het hout van 't Gebergte te haalen is zeer eenvoudig; zij maaken, aan zoogenaamde halve Pedatie of kar met twee Wielen, welke eeven als een kruiwagen met twee armen voorzien is, aan ieder deeze twee armen is aan 't agter gedeelte een houte voet, zoodanig geapliceerd dat de Pedaties wanneer die berg af gaan, en deeze Voeten in de grond gedrukt, de voerders als dan instaat zig bevinden dit rijtuig met de last daarop al loopende bergen wat steil af, gemakkelijk te kunnen regeeren en ¹ zoodanig een geval drukken deeze houte voeten sterk in de grond; een man brengt gemeenlijk deeze soort van kar die zeer ligt is den berg op, vervolgens kapt hij brandhout en belaadt dezelve daarmede, en brengt die met lading en al, zeer spoedig en gemakkelijk om laag aan zijne woning.

De inlanders van beide sexe zijn zeer bleek van gelaat doch overigens wel gespierd en sterk wanneer zij niet noodzakelijk behoeven uittegaan leggen zij nagt en dag bij 't vuur in hunne huizen; voor al des nagts wanneer het zeer koud is, krijgt men

¹ Lees: in.

geen één te zien, hunne gewoone arbeid begint 's morgens tegen 8 uur, en eindigt des nademiddags tegen 4 uren; als dan neemt de koude zoo de overhand, dat zijn die in hunne kleeding, even en 't zelfde zijn als de volkeren die in de vlakten in een heete lugt bewoonen en dus de koude op hunne naakte huid zeer sterk moeten gewaar worden, het eenigste deksel wat zij in zoo een geval nemen, dat is hunne Sarong zijnde een bijwijze van een vierkante Vrouwe rok, welke zij als dan om de schouder en 't midden leyf om winden, vervolgens maaken zij te huis te koomen en leggen zig dan de gantsche nacht tot des morgens bij en rondom het Vuur, waarboven de tabak gedraagd (*sic*) word, zonder de grootste noodzakelijk gaat geenen hunner des nagts buiten 's huis, deeze menschen zijn zoo als reeds gezegd is, zeer bleek van gelaat, dat men wil toeschrijven aan 't bijna onafgebrooken bij 't Vuur, en ook gevolglijk in een dikke rook te leggen.

Bij de aankomst van de reisigers op de Negorij, liepen alle ingezeetenen met hunne Vrouwen en Kinderen de Negorij uit, enkel en alleen uit vrees voor de Europiaanen, het hoofd of Loera genaamt bleef bedaard de Reisigers afwagten die hem in zijne taal verzogten dat de uitgeweeke Negorij volkeren nu direct weder naar hunne wooningen terug keeren met verzeekering dat hun volstrekt geen leed wedervaren zoude, waarop het hoofd na buiten ging, en het volk weeder deed terug keeren, dat echter niet dan zeer traag in zijn werk ging, zeggende zij, wij hebben zoo lang wij weeten nog maar één Europees kortelings hier gezien (en nu koomen er al weder meer) wij kennen hun niet anders dan dat zij bij de zee, en in de laagten woonen, onze vrouwen en kinderen zijn bevreest voor Europiaanen; met het vallen van den avond waaren alle weder in hunne huizen terug gekeerd, en waren ten uiterste verwondert dat de Reisigers in hunne taal hen aanspreken, dat direct een goed vertrouwen te weeg bragt.

De reisigers naamen hun intrek voor dien nacht bij het Hoofd of Loera in huis alles was zeer armoedig, het onthaal hoe wel Gulhartig, was egter zeer naar, de geheele avond en de nacht door waaren zij verplicht op een Javansche Ledikant of wel een ellendige Balle Balle genaamt te leggen, in 't voorhuis of Pondoppo alwaar de tabak gedroogd word, om een groot vuur dat zoo een schrikkelijke rook gaf, dat de reisigers den geheele nacht niet konden rusten, en daar bij ver-

pligt waaren van tijd tot tijd buiten 's huis te gaan, om een frische lucht in te ademen dat echter door de groote graad van koude mede niet lang uittehouden was, de morgen stond genadert zijnde maakte de reisigers zich gereed hunne reise voort te zetten, de koude en dikke mist die met het aanbreeken van den dag opkwam waaren oorzaak dat zij niet voor des morgens half negen hun volk bij elkanderen konde krijgen, de reisigers waaren hier in de onaangename verpligting op aanraading van het hoofd der Negorij hunne Paarden agter te laten, en de reise te voet voort te zetten, eensdeels door dat de weg door de steilte der bergen die beklommen moesten worden, met geen paarden met mogelijkheid te passeeren was; ten anderen was op de plaatse waar de reisigers naartoe bestemd waren geen gras voor hunne paarden te vinden des morgens klokke half negen wierd de reise Westwaards voortgezet, door een zwaare wilde boshkagie gaande al berg op langs de rugge van bergen, waarvan de breedste waar op de weg legt niet breeder dan 8 voeten is, wederzijds heeft men een zeer diepe & breede valleyen als afgronden waar van de bodem onzichtbaar is met digte boshkagien begroeid, dat deeze weg en vooral wanneer de hoogtens die trapsgewijze door Expres daartoe aangelegde steenen geformeerd is, in Yder op zich zelve 4 Voeten breeten hebben moeten beklommen worden niet alleen ten uiterste gevaarlijk maar zelfs akelig gemaakt.

Omtrent op een derde van de weg ontmoet met een klein riviertje komende uit een nabij en in 't Westen geleegen bron, het water krijgt aan de Zuidzijde van de weg een Val van omtrent 83 Voeten diepte in de Valley binnen, dat een schoone cascade en een vreeselijke geluid in de holte van deeze gebergten en wildernis veroorzaakt circa op de helft van de weg, word de weg van de bovengemelde rivier doorsneden, vervolgens gaat de weg al berg op en wel traps gewijze, dat niet dan ten uiterste vermoeyend was; omtrend op 't midden der weg tusschen de Negorij Cayoe Rankang en de ten westen geleegen Negorij Conan, legt een zware en van 't grootste zoort wilde boom dwars over de weg gevalle, welke al eenige Jaaren daargeleegen heeft, deeze boom willen den Inlanders dat juist op het midden der weg tusschen bovengemelde Negorij expresselijk zoude gevallen zijn, en alleenlijk dienende tot een rust-plaats voor de passaten welke langs deeze weg passeeren, dat van dien ge-

volgen geworden is, dat alle over en weder passeerende eenige Minuten aldaar uitrusten. De weg van deze boom gaat al Westen waards voort, dan over vlakke en zeer smalle rugge van bergen, en dan weeder successieve berg op; al door dikke en zwaare boshkagien waar in een menigte van Loentangs en ook eenige aapen gezien wierden, die op 't Gezigt van de reisigers een schrikkelijkste geschreeuw maakten; anderen Wildegediertens worden hier geen gevonden men bespeurde zelve geen gevogelte in de lugt. Verder Westwaards komende zag men een vertooning van een groote doorgaande opening in een berg dat een fraay gezicht opleverde, en het aanzien deed hebben dat eene reële opening expresselijk in de berg gekapt was; de weg ging vervolgens langs de Noordkant van een Hooge rug van gebergte zijnde de weg daar toe uit de berg gekapt, aan de Noordzijde heeft een flauwe afloopende diepe Valley, de grond waar de weg uitgekapt is, bestaat uit bruine kley-aarde waarin laage aarde gelegen zijn van rood, ligt blaauw, Geele en witte couleur, zonder een enkele key of anderen steen daar in te vinden, de strekking van deze gecouleurde grond gaat West-waards voort aan bovengemelde groote opening, waar de Voet weg door gaat; voor deze opening koomende bevind men dat dezelve geformeerd word door een Weg welke gedeeltelijk in, en over een zeer hooge berg gekapt is, op de wederzijdsche steilten staan zeer zwaare en hooge boomen, waar van de takken in een loopen en also een kruin formeeren, waar door in de verte het een aanzien geeft, van een reële doorgekapte opening in de berg; de aanleggers van deze weg waaren genoodzaakt deze uitkapping te doen also ten noorden van deze berg een nog hooger berg aangrenst, en ten zuide van de berg waar over de weg gaat, een zeer schrikkelijke diepe valley gevonden word; deze berg afgaande west-waards voort successieve berg-af, komt men in een vlakte waar men tabak geplant vond, vervolgens weeder een weinig berg op, als dan ontmoet men de Negorij Conang dat een kleine dorp van 16 Huisgezinnen is; deze Negorij legt van de Negorij cayoe Rangkang in een rechte linie 12½ meyl, die de reisigers alles te voet hebben afgelegd in 16 meylen.

Deze Negorij ligt op een kleine vlakte heeft rondom zich een keeten van hoog en laag gebergte, legd daar bij hooger dan alle de reeds gemelde Negorijen, zoo dat de graad van koude

en sterke Zuiden Winden hier zeer doordringend tot zelfs op 't midden van den dag gevoeld werd, hier was het dat de reisigers verplicht waaren zich voor eenige tijd te moeten etablisseeren, alzo in de nabijheid van de plaatse hunner bestemming geene Negorijen meer te vinden waaren, waar door zij daaglijks in de verplichting waaren $6\frac{1}{4}$ meyl te voet naar derwaards en even zoo veel terug te moeten afleggen met de inwoonders van deeze Negorij is 't ten aanzien hunner levenswijze en voortbrengselen van de Grond in allen deelen het zelfde als van de Cayoe Ranggang gezegd is; de reisigers namen hunne intrek bij het hoofd of Loera, waar zij hoewel een gulhartig dog voor 't overige een elendig onthaal genooten; de inwoonders waar een zeer gewillig en goed maar arm volk, bragten de reisigers in alle hunne onderneeminge alle moogelijke adsistentie toe, en waaren zeer verheugd daaglijks hunne betaaling daar voor te erlangen, de reisigers na een dag te hebben uitgerust, en alles tot den opneem der Bramiensche daar te vinden antiquiteiten in gereedheid te hebben gebracht, vertrokken des morgens met de noodige adsistentie langs een Voet weg noord-waards heen, eerstelijk door een open veld waar in veele wilde boomen omgekapt lagen dat door de Negorij inwoonders met inzicht om een tabaks-veld aanteleggen verrigt is geworden. Dit gepasseerd zijnde komt men in een zwaar en digt boschkagie, naar omtrent twee en een quart meyl gaans, het bosch weeder buiten komende, passeerd men een klein spruitje mede bekend onder de benaaming van Calie toelies vervolgens komt men op een open en zeer akelig aanzien hebbend plein dat omtrent 60 Roeden langtens en 45 roeden breedten heeft, vertoonende van verre zich, eeven als een Gezigt van Chinese graaven; men bespeurde directlijk een zeer benaauwde zwavel reuk; de reisigers vroegen momentlijk aan de bij hun hebbende Inlanders wat dat dit tog zijn mogten? Zij antwoorden dat zijn kawaas, dat zwavel kolken beteekend, nader komende werd de zwavel reuk al sterker, en met een meenigte dikke rook verseld, die bij continuatie opsteygt en de lugt als met een zwarte wolk vervuld; nader komende word de grond geheel zwafelagtig bestaande uit kley met zwavel vermengd, waar de voetweg over heen gaat, en gedeeltelijk door een staand en dirabbig en stinkend water de eerste Vulcaan waar men bij kwam, was eene Opening zoo als in de afteekening is voorgesteld de grootste lengte van de-

zelve is omtrent 30 en de breedte 13 voeten, en diepte 2 voeten, deze Opening is gevuld voort grootste gedeelte met een aanhoudende kookende zwafel-agtiege modder, en voor een gedeelte water, waar uit met een schrikkelijke geweld columme van water gevuld met zwarte dampen als rook opsteygen, de grond rondom dezelve is zeer hart en kan geheel omgaan worden, except aan die zijde waar de dampen uitkomen en optrekken, men worp een tamelijke groote steen in deze Vulcaan die momentlijk weer uitgeworpen wierd; een weinig verder op vond men een tweede Opening, die omtrent 12 voeten lengte en 8 Voeten breeten heeft, dezelve was met een kookende modder gevuld zonder een zwaare damp uit te werpen, en kon geheel omgaan worden, hier en daar vond men nog kleine Openingen, die volgens 't verhaal van den inlander des nagts meede rook uitwerpen; in de bosch aan de West-zijde teegen aan derug van 't gebergte, zag men niet verre van deze plaatze nog 4 differente dikke damp Columme opgaan, welke uit opening in de harde grond, van waar de Inlanders de zwafel haalen, die zij jaarlijks verplicht zijn aan de Sulthan van Djocjocartasche Rijk te moeten leveren, en willen dat die van de beste soort is, welke aldaar gevonden word, men informeerd zich bij den Inlanders of hun ook bekend was wanneer deze Vulcaanen gebrand hebben, en deze Zwafel is uitgeworpen men kreeg hier op ten antwoord, dat geen hunner daarmede bekend was, maar veronderstelde dat zulke voor haare tijd kan hebben plaats gevonden.

De Reisigers vervolgde verder hunne reise noord-waards hier en daar berg op en door een dik bosch. De grond was overal zwafel-agtig en overdekt met aarde; hier en daar bespeurde men de overblijfsels van vulcaanen en hadden bij continuatie een zwafel reuk die vrij-sterk was; men bespeurde hier geen gevogelte in de lugt nog wilde Gedierten in de bosschen, die ten eenemaal hier onbekend waaren, naar na dat de Reisigers tot omtrent $3\frac{1}{4}$ Meil afstand van het Lac Die-Eng genaamt gevordert zijnde, ontmoeten ze de resters van 4 kleine Tempels ¹, welke alle van Graneet-Steenen gebouwd, die hang ² agtige vierkante gekapt waaren, welke den een en halve tot twee voeten, de breedte en dikte van 10 duimen hadden, de ruins van deese

¹ Van deze groep, aan de Zuidzijde van het plateau, is thans alleen Tjandi Bima over.

² Lees: lang

tempels toonde aan, dat 't zelve vierkante Gebouwen, als een vierkante Kruis, even als die welke te Prambanan gevonden geweest zijn, waar van de grootste zoodanig in de midden geplaatst is, dat men met min of meer met zekerheid kan stellen, dat 4 Gebouwen in den omtrek van de middelste in 't Vierkante gestaan hebben, dat min of meer aan eene daar nog in de Grond leggende steenen blijkbaar is, het middenste gebouw is het grootste geweest, het zelve heeft de lengte aan de zijden van 12 Voeten, en de overigen drie, tien voeten, de zijden, de groote Ruin van deze Gebouwen permitteerde geene onderzoeking tot de waare gedaante bij den aanleg, daargesteld te doen, omtrent de hoogten en overige afdeeling zoo in verciering als beeld werken was het mede het zelfde geval ¹, men informeerde zich bij den Inlander aldaar naar den oorsprong van deze Gebouwen, en tot wat einde dezelve aldaar zijn aangelegd geworden, en wát de oorzaak aan de zelve en waare alle overige deelen en beelden gebleeven waaren, het antwoord was dat zij niet weeten waar deze gebouwen vandaan kwaamen, maar het huizen van Bimo waaren, en dat Bimo de oudste broeder van Reyomo was, de geschiedenis van deze Bimo en Rejoeno is een der Javaansche tafelen bekend.

De Reisigers hadden nu zes en een quart meyl al door zwaare Boschbagien berg op en af te voet afgelegd, en kwamen op de middag aan 't Lac (of Tlagga) Di-Eng genaamt, in welke midden zij eenige vervallene Bramiensche tempelen vertoonde ², ook vond men op 't onverwagts dicht aan de Voet weg zeer nabij 't Lac, aan de West-zijde van dezelve de resters van drie kleine tempels ³ mede in de gedaante van een Vierkante kruis, waarvan de zijde des Vierkants tien Voeten lengte heeft de ruine aan dezelve was zo overgroot dat men met geen mogelijkheid eenige naspeuringe van belang doen konde ⁴, beeld werken of andere sieraden waren aan dezelve niet te vinden, de constructie aan dezelve was volmaakt over een koomende met de kleine tempels welke op Prambanan gevonden worden zijn ook van dezelve

¹ Hier maakt Cornelius er zich maar van af, wat Tjandi Bima aangaat; dit monument is later tot in bijzonderheden opgemeten en opgenomen.

² De Ardjoena-groep.

³ Dit zijn dus de tempels aan den voet van den Panggonan.

⁴ Ook dit is onjuist; Tjandi Gatotkatja is nog thans in betrekkelijk goeden staat.

soort van steenen gebouwd; volgens de fabuleuse gevoelens van den aldaar woonende inlander zoude deeze Gebouwen van al oude tijden zijn toegeheiligd geworden, als de Zuidelijkste alleen staande aan eene Joggok¹; de twee Noordelijkste welke dicht bij elkander staan, de noorddelijkste van deeze twee aan Peetrook, en de Zuidelijkste aan Nologareng, het Lac vervolgens in den omtrek opneemende, bevond men de figuurlijke gedaante te zijn als in de afteekening daar van is voorgesteld, de grootste lengte is omtrent 600 Rhijnlandsche Roeden, en de breedten omtrent 200 Roeden, het Lac is bijna geheel begroeyt met een soort van bladen, bij den inlander bekend onder de benaaming van driengo welke alleen in 't Water dat niet zeer hoog boven de Grond staat groeyen wil, alzo de wortels in de Grond voedsels moeten ontfangen; men doorwaden vervolgens het geheele Lac, en bevond niet meer diepte dan een en een halve voet zeer drabbig water de grond bestond uit een bruine zand-riege zagte kley aan de Suid zijde omtrent 100 Rhijnlandsche Roeden van de wedersijdsche vijvers² in 't Lac zelve vond men een kleine aparte Lac³, van meerderen diepten dan een groote wel of Bron op zig zelfs formeerden, waar in een zeer schoone en suivere water ontspringt; dit Lac heeft eene lengte van omtrent 60 Rhijnlandsche Roeden, en de breedte van 35 roeden, aan 't Zuidelijkste gedeelte legt, in dit Lac een zeer klein eiland, den Inlander wil dat dit zomwijlen drijvende is, daar de reisigers gedurende hun daaglijks aanzijn aldaar niets van hebben kunnen bespeuren.

Omtrent regt in het midden van het groote of eerst gem. Lac, vind men omtrent twee en een halve voet boven water, de resters van een lang-achtig vierkant het zij gebouwd of wel ring muur⁴ dat volstrekt niet te bepaalen is, het welke eene lengte van omtrent 40 Rhijnlandsche Roeden en de breedte van 15 roeden heeft, het was met geen mogelijkheid te ontdekken wat het eygentlijk geweest is, alle moeite tot onderzoek is aangewend alzo de overblijfsels bestaan uit een woeste steen hoop van die zelfde soort van Steenen als de tempels gebouwd zijn,

¹ Tegenwoordig: Gatotkatja.

² Lees: oevers. In het handschrift stond eerst „vevers”, hetwelk in „vijvers” veranderd is.

³ Tëlaga Warna.

⁴ Door latere opgravingen zijn hier talrijke fundamenten bekend geworden; daar wij de maten daarvan niet kunnen naslaan, durven wij niet uitmaken, wat Cornelius op het oog heeft.

op eenige vond men lijst-werken die met geen mogelijkheid bij elkander of over een te brengen waren, van Beeldwerken waaren geen de minste deelen of geheel te vinden, op het midden aan de Zuid-zijde vond men de resters van een gelijkvormig langagtig vierkant waar van de lengte 8 Rhijnlandsche roeden, en de breedten van twee roeden bedraagt, men kan aan deeze resters meeden niet ontdekken of dit overblijfsels van een Gebouw dan wel van een enkeld muur waaren, hier en daar vond men wel eenige steenen waar aan lijstwerken gekapt waaren dog zonder eenige andere Verchersels of Beeldwerken men liet eenige van die steenen waar aan lijstwerken bij elkander brengen, ten einde waare het moogelijk eenige ontdekking te doen, dan dit was vergeefsche moeite, niets was over een te brengen, hier en daar aan de fondamenten werd meede eenige opgravinge gedaan, en men bevond niets anders dan een Vast in elkander gelegde Massa van Steenen, tijd en omstandigheden permitteerde niet tot den eerste aanleg te doen graaven, die vrij diep in de grond lag; Vervolgens vond men aan de Noord oost zijde van 't Lac de resters van 't fundament van eenige kleine tempel Gebouwen in twee linien aangelegd, in een parallella stond met het midden van 't Lac, de buitenste zijde dat de langste is, heeft de lengte in den geheelen aanleg van 130 Rhijnlandsche Roeden de tweede daaraan volgende zijde, heeft de lengte van 65 roeden, den afstand van den eenen parallella zijde tot den anderen in 5 Roeden; deeze geheele aanleg is in eene compleete staat van ruine, waarvan met zekerheid bijna niets te ontdekken was; het is alleenlijk geluk, na veele aangewende poginge te ontdekken, dat den aanleg van yder gebouw $4\frac{1}{2}$ voet de zijde van 't vierkant gegeven is, welke omtrent 6 voeten van elkanderen gestaan hebben, zoo dat in de buitenste zijde 208 van deeze kleine Gebouwen kunnen gestaan hebben en in de binnenste 105, de grootheid van de ruine en schrikkelijke verwoesting, doen niet dan gissinge overblijven, of het inderdaad kleine gebouwen geweest zijn dan wel of het Pedestallen waaren, waarop beelden gestaan hebben; alzo men zeer veel beelden en deelen van dezelve aldaar gevonden heeft, welke alle op eene van booven ovaale steen gekapt zijn, met een Voetstuk van onderen, waarop dezelve staan kunnen hebben eyder eene hoogten van twee en een halve Voet.¹

¹ Het hier beschreven complex is misschien hetzelfde, als dat waarvan in Oudh. Versl. 1913, 4, p. 93 en Not. Bat. Gen. 1913 p. 118 sprake is.

Het waarschijnlijkste in deeze dat mij voorkomt, is, dat men met min of meer zekerheid stellen kan, dat het zeer kleine heilige gebouwen geweest zijn, waar in deeze beelden beslooten gestaan hebben, even als die welke aan de restes op Borro Boedoor gevonden zijn; dat zelve is ook aan alle kleine tempels op Prambanan en op meer plaatsen bevonden.

Over het midden tegen over deeze restes, midden in 't Lac, vind men de Restes van 4 kleine tempels na elkanderen in strekking over 't midden van 't Lac geplaatst, waarvoor, aan de West-zijde, de overblijfsels van de vijfde, in een verschillende gedaante gevonden word; de ruines aan deeze gebouwen hoe wel groot, was egter zoo veel niet vervallen dat men geen Géometriesche naspeuringen konde doen en die ook daagelijks met zeer veel effect zijn ondernomen, en voorgezet geworden, Men begint met de Noordelijkste die den Inlander zegt het woonhuis van eene Rejoeno te zijn geweest, ¹ in grondvlakte is dit Gebouw een Vierkant kruis waarvan de zijde des Vierkants de lengte heeft van 13 Voeten en 10 duimen, de uitsprongen op de drie zijden die het kruis formeeren hebben de lengte van 6 duimen, en zijn op de zijde lang 6 voeten en 7 duimen, den aanleg van 't lijstwerk van 't Gebouw zelve heeft de breedte van 4 duimen de vlakten welke rondom het gebouw in een parallele stond voorkomt op den aanleg van 't onderste lijst-werk en waar het Gebouw geheel op kan omgaan worden, heeft de breedte van een voet, den ingang van 't Gebouw aan 't front springt weederzijds 2 voeten regthoekig uit zoo ook den evenwijdig loopende onderlijst.

Om in 't binnenste der tempel te koomen vind men aan 't front een trap van vier treden welk in grond-vlakten de breedten heeft van twee voeten binnens werks, en een diepten van drie voeten en drie duimen, yder treede heeft de breedte van 10 duimen, de trap is wederzijds met een leuning voorzien beginnende voor de onderste treede en eyndigt op den onderste aanleg dezelve schiet 5 duimen binnen het Portaal, het welke een gelijken breedte als de trap heeft, de dikte van den aanleg der Portaal muur of wel van den ingang deeser tempel is 9 duimen, als dan springt de muur wederzijds 6 duimen in waardoor 't Portaal aldaar eene breedte bekomt van 3 Voeten en

¹ Ook thans Tjandi Ardjoena genaamd.

een diepte tot aan de binne tempel van 4 Voeten 10 duimen, de tempel is van binnen een Vierkant waarvan de zijden 6 voeten en 9 duimen bedraagt, agter in de tempel vind men een vierkant vrijstaande Altaar waarvan de zijde de lengte heeft van 3 Voeten, de gemiddelde aanleg van de dikte der muuren van 't Gebouw bedraagt drie Voeten en 10 duimen, deeze geheele aanleg is te zaamen gestelt uit éene nette zaamenvoeging van Graneetsteen van onderscheidene groote even als te Prambanan en Borro Boedoor gevonden worden, Yzer nog eenig andere metaal komt niet voor tot den opbouw van deeze tempels tot verbanden gebruikt te zijn, dat alleen voorkomt, door dat de steenen met meeste naauwkeurigheid den eenen op den anderen horizontaal gelegd is, zoodanig dat het midden van Ydersteen op de eindens van de twee aan elkander komende drukt; op plaatse waar de gewulven moeten worden ingeslooten, vind men een groote langachtige vierkante steen tot sluiting gelegd.

Wat de Constructie van dit Gebouw in uiterlijk verdeeling aanbetreft het zelve is eeven zo verdeelt, als die welke op Prambanan gevonden worden dog met oneindig minder Cieraden en beeld-werken het voetstuk bestaat uit eene zamenvoeging van lijst-werken even als een pedestaal zeer harmonies te zamen gestelt, en is in drie afzonderlijke afdeelingen ingedeelt, als eerstens het onder-lijst werk het welke bestaat uit een zaamenvoeging van Banden platte Carnijs een staf welken een gezamentlijke hoogten hebben van 10 duimen en een voorsprong van 5 duimen het middendeel of Cubus is hoog $6\frac{1}{2}$ duim, het boven lijst-werk is in zelve voegen verdeeld als het beneden lijst-werk en heeft de hoogte van 8 duimen, met een voorsprong van 4 duimen deeze hoogtens te zamen brengen een hoogte voort voor 't voet gestel van twee voeten en een halve duim de lengte op de zijden bedraagt 16 voeten en 3 duimen, de voorsprong over 't midden van 't Gebouw waarin de trap is aangelegd heeft de lengte van 8 Voeten het geheele voet gesteld is in alle verdeeling in voegen als gemeld is rondom den geheelen aanleg aldus geconstrueert zonder dat eenige vercieringe, van bloem of Beeld werken en zijn aangebragd de trap welke zoo als bereeds gezegd is, heeft de breedte van twee voeten, de hoogten der breedte tot in 't portaal bedraagt twee voeten en 5 duimen de hoogten van Yder treede op zich zelve is, 6 duimen de leuning is beneden op de onderste treede in de

gedaante van een Krul aangelegd en verliest zich op de vierde treede.

Op dit Voetstuk is het Gebouw aangelegd in groote der grondlage zoo als reeds gemeld is, den ingang heeft de breedte van de trap en de hoogte van 5 voeten en twee duimen, wederzijds van den ingang vind men een fraay gewerkte kleine pedestal waar op yder in een fraay olyfants hoofd staat met de mond wijd open houdende de slurp in de hoogten het agterhoofd is naar den ingang gekeerd het welke met een cierlijke band omwonden is, dit hoofd en Pedestal is uit een steen gekapt en heeft de hoogten van een voet en zes en een halve duim, de pedestallen hebben yder de breedte van $9\frac{1}{2}$ duim, en de hoogten die gelijk is aan de hoogten van 't Lijst werk, dat op de onderste aanleg van het Gebouw om den geheele omtrek gaat ter hoogten van 6 duimen, dit lijst-werk is zeer harmoniesch te zamen gesteld bestaande uit bandjes een carnijs en een stafje.

Wat voorts de verciering aanbetreft welke men wederzijds van den ingang en daar boven vind zoo gaat uit het agter gedeelten van meer gemelde olyfants hoofd om bolronde gladde lijst opwaards tot onder een groot gedrogtelijk cierlijk gewerkt hoofd, dat recht boven den ingang van 't Gebouw gevonden word deeze lijst heeft de breedte van 5 duimen, teegen dezelve word wederzijds een tweede lijst gevonden welke verciert is met leggende gekrulde blaaden strekt zich meeden in de hoogten tot gemeld groot en gedrogtelijk hoofd heeft eene eygen breedten van $4\frac{1}{2}$ duim; het groote en gedrogtelijk hoofd waar hier van gesproken is, regt boven den ingang van dit heiligdom geplaatst, dit hoofd is van een en dezelve gedaante als de hoofden welke booven eenige der tempels op Prambanan en Borro Boedoor gevonden worde, waaraan geen onderlippen gegeven zijn, is voor 't overiege zeer cierlijk uitgewerkt, het zelve staat met de bovenlip op een plat bandje, waar beneeden de sluit steen boven den ingang legt, welke wederzijds in de muuren inschiet, deeze steen is met cierlijk krul en Bloemwerken van buiten verciert, heeft eene dikte van 4 duimen en de lengte langer dan de ingang breed is, het meer gemeld hoofd daar boven heeft eene bijna driehoekiege gedaante de onder breedte is drie voeten $5\frac{1}{2}$ duim en de midden hoogten twee voeten $3\frac{1}{2}$ duym.

Den ingang van dit heiligdom springt zooals bereeds gezegd is eenige voeten van 't Gebouw uit, waardoor dit Gedeelte waar in den ingang geapliceerd is, eene breedte bekomt in aanleg op 't onder-

stuk of voetgestel van 7 Voeten; wederzijds op de hoeken is dit uitspringende gedeelten met een gladde pilasten voorzien, welke in de hoogte gaat tot onder het bovenlijstwerk van 't Gebouw, dezelve hebben eene breedten van 5 duimen en de hoogten van 't onder tot het bovenlijstwerk van 5 voeten en 5 duimen het gedeelte der wande tusschen deeze pilasters en het lijstwerk van den ingang bestaat Eeven als de Pilasters uit eevne steenen zonder de minste verciering het lijst of wel het kroonwerk daar boven is in drie deelen afgedeelt bestaande in platte en bandje en een middendeel welke alle te zaamen een hoogten hebben van elf duimen en een voorsprong van drie duimen, rondom voor de boven lijst dat de breedsten van allen is vind men kleine krulwerken wederzijds van 't meergemelde hoofd twee geplaatst waarvan een op de hoeken zodanig geformeerd is, dat de helft aan 't front in de overige andere helft langs de zijde komt; deeze plaatsing van krullen in een bijna dezelfde gedaante, is als aan de tempels op Prambanan en Borro Boedoor meeden zo bevonden.

Het overige gedeelten van 't Front van dit heiligdom is wederzijds van 't reeds gemelde uitspringende gedeelte waar in den ingang geapliceerd is verciert met twee pilasters, waarvan eenen over het midden en den anderen op de hoeken geplaatst is, de breedte en hoogte van deeze pilasters is eeven zo als van de eerste is opgegeeven, den afstand van den eenen tot den anderen bedraagt een Voet en 8 duimen, en formeerd alzo apparte velden, waar in geen de minste verciercelen of beeldwerken gevonden worden, bestaande het geheele midden van 't Gebouw uit een zamenvoeging van eevne steenen van meergemelde grooten en gedaante, het bovenlijstwerk of kroonlijst is volmaakt egaal met het opgegeevne voor de bovenlijst vind men wederzijds 6 egaale krulwerken geplaatst in gedaante volmaakt met die welke reeds beschreeven zijn en eeven zo een op de hoeken geplaatst dat aan alle hoeken van 't Gebouw het zelve is, zoo dat in den omtrek van 't geheele gebouw een getal van 80 gelijke krulwerken gevonden worden.

Belangende de constructie op de overiege drie zijde van 't gebouw deeze zijn alle volmaakt in verdeeling egaal het uitspringende gedeelte dat het kruis formeert is eeven zoo breed als dat waar den ingang is aangelegd in de midden vind men een gelijke pilaster welke dit gedeelte in twee gelijke velden afdeelt, welken yder

eene breedte hebben van twee voeten en een duim op de bovenlijst vind men agt gelijke krulwerken als die welke aan 't front beschreeven zijn voor 't overige is de Constructie en vercieringe in allen deelen volmaakt egaal als van 't front gezegd is.

Het groote en gedrogtelijk hoofd welke boven den ingang beschreeven is staat met het voorste gedeelten regtstandig op de muur der ingang strekt zich vervolgens uit van boven af in eene geboogen linie agterwaards, over den geheele uitsprong waar in den ingang is aangelegd, dat eene lengte bedraagt van twee voeten de daarvan gemaakte Geometriesche afteekeninge in 't Plan bij L^a. A. voorgesteld, heldere het gezegde ten duidelijkste op.

Het dakwerk dat dit Gebouw overdekt is in de gedaante van een Vierkant pyramide geconstrueert in verschillende gedaante lijstwerken den eersten aanleg op 't boven lijstwerk vant Gebouw heeft de zijde van 't Vierkant de lengte van 12 voeten en 11 duimen de geheele hoogten is in drie afdeelingen ingedeeld alle verciert met lijstwerken van differente groote en gedaante, de hoogten van de onderste lijstwerken van de eerste aanleg bedraagt twee voeten en 4 duimen, springd ten weederzijds gezamentlijk in, twee voeten en 7 duimen, dit lijstwerk bestaat uit een getal van 20 Leeden alle different in springende wijze te zamen gevoegd het grootste gedeelten bestaat uit platjes en banden hier en daar is een carnijs en een stafje tusschen gevoegd, waardoor deeze verdeeling niet zeer cierlijk in 't oog vald, het midden deel dat tusschen het gemelde onderlijstwerk en 't nog te melden boven lijstwerk gevonden word, heeft de hoogten van 8 duimen en de breedten van 7 Voeten en 8 duimen en is verdeeld door 8 pilasters, koomende een aan de hoeken te staan, de breedten van yder is $4\frac{1}{2}$ duim tusschen deeze pilasters vind men staande velden zonder verciering, waarvan de hoogte gelijk aan die van 't middendeel zelve is opgegeeven, en de breedten van 6 duimen opgemelde pilasters rust de derde afdeeling of het bovenlijstwerk dat uit enkelde platte en bandje bestaat en eene hoogten heeft van 5 duimen en voorspringd van twee $\frac{1}{2}$ duim, de bovenste lijst die een weinig breeder dan de onderste is, en ook eenigzints naar binnen springd, zodanig dat voor dezelve krulwerken kunnen staan van die zelve groote en gedaante, als boven op den om-

trek van 't gebouw beschreeven zijn elf van soort gelijke krullen worden op de zijde gevonden op de hoeken van den aanleg een met de halve zijde naart front, en de andere halve zijde langs de zijde van den aanleg gekeerd zoo dat een getal van twee en veertig soort gelijke krulwerken op deze omtrek gevonden worden.

De tweede of daar opvolgende aanleg heeft de breedten in grondvlakten van 7 Voeten en 11 duimen, de hoogten is verdeeld in drie afdeelingen welke overeenkomen met die van een pedestal de onderste afdeeling bestaat in een zaamenvoeging van verschillende lijst werken, welke te zaamen de hoogten hebben van een Voet en drie duimen en een insprong van een voet en 6 duimen, het middendeel der aanleg of cubus, heeft de hoogten van 9 duimen, en de breedte van 4 voeten en 10 duimen, het boven lijstwerken of derde afdeeling heeft de hoogten van 7 duimen en een voorsprong van $6\frac{1}{2}$ duim de lijstwerken aan dit Pedestal zijn even als die van de onderste aanleg te zamen gesteld uit platte, bandjes carnijs heele en halve stafjes zonder eenige andere vercieringe, het middendeel of Cubus is meede uit eevne steenen zonder de minste vercieringe aangelegt.

De derde aanleg heeft de breedte in grond vlakten van 4 voeten en twee duimen de hoogten is verdeelt in 3 afdeeling welke overeenkomen met die van Pedestal de onderste afdeeling bestaat uit een zamenvoeging van verschillende lijstwerken welke te zamen een hoogten hebben van 5 en een halve duim met een insprong van $7\frac{1}{2}$ duim, het middendeel of de cubus heeft de hoogten van 4 duimen, en de breedte van 2 voeten en 10 duimen, het boven lijstwerk of de derde afdeeling heeft de hoogten van 4 duimen en een voorsprong van 3 duimen, de lijstwerken aan dit Pedestal zijn te zaamen gesteld uit platte bandjes en een carnijs, verder zonder eenige vercieringe dat bij den aanleg van het middendeel of cubus meede het zelve heeft plaats gevonden, op dit pedestal rust weeder eene verdeeling van uit en inspringende lijstwerken welke bij den aanleg in de gedaante van een halve pedestal de breedte van 2 voeten en 6 duimen hebben in de hoogten van Een voet, de boven breedten bedraagt twee voeten en drie duimen. Op dit bovenlijstwerk staat een Pyramidaale Vierkante gladde steen in een geboogen linie gekapt welke het gebouw in hoogten insluit de

onder breedte van deze steen is een voet en 9 duimen en de hoogten Een Voet en een halve duim.

Tot dus verre een der zijde voor de vierkante Pyramidale verdeeling van 't boven gedeelte beschreeven te hebben, welke aan alle Vier de zijden in alle deelen volmaakt egaal is zo is 't onnoodig de andere drie zijden ieder afzonderlijk te beschrijven en zal nog enkel en alleen de hoogten vant Gebouw zoo in 't generaal als in afdeelingen opgeeven, zijnde de volgende

	Voeten duimen	
De hoogten van 't voet geteld (<i>sic</i>) bedraagd.	2	
» hoogte van 't Gebouw op het voet gesteld bedraagd	6	10
» hoogte van 't Pyramidaale dak op 't Gebouw bedraagd	10	

Zoo dat de geheele hoogte is Voeten 18 10 duimen.

Voorts vind men op de vierhoeken van 't Gebouw een vierkante pedestal geplaatst waarop een gelijke zoortige pyramidaale steen even als op het gebouw zelve gevonden word de onder breedte van deze pedestalle bedraagd een Voet en 9 duimen, de geheelen hoogte bedraagd een Voet en 3 duimen dit pedestal is met onder en boven lijstwerk vercierd in gedaante als meer gemeld is, op deze rust weeder een kleindere vierkante pedestal welke in aanleg de breedten heeft van een Voet en de hoogte van 6 duimen, op het zelve vind men een paar lijstwerken waarop een Pyramidaale steen staat welke met lijst en al de hoogten heeft van $5\frac{1}{2}$ duim en de breedten bij den aanleg van 4 duimen.

Tot dus verre het geheele gebouw in grond laage en uiterlijke verdeelinge en vercieringe beschreeven te hebben zal tot de innerlijke verdeelinge in hoogten en andere aanmerkingswaardige zaken worden overgegaan.

Den ingang tot het portaal word door een apparte muur voorgesteld welke de dikten van 8 duimen en de hoogten van 5 Voeten $2\frac{1}{2}$ duim heeft in het midden van deze muur vind men de laatste treede der trap van boven word het zelve ingeslooten door het onderste en zwaarste gedeelten van 't gemelde groote gedrogtelijke hoofd het portaal tot het binnenste der tempel heeft de diepte van 4 voeten en 11 duimen, en de hoogten van 5 voeten en 5 duimen, en de breedte zoo als bereeds bij de grondvlakten is opgegeeven van drie voeten, het binnenste des tempels, is in

grondvlakte een quadraat waarvan de zijde de lengte heeft van 6 Voeten en 8 duimen deeze grondvlakten en die van 't Portaal is uit steenen van differente groote zeer net en egaal belegd.

De binnen wanden van dit Gebouw hebben de hoogten gelijk aan die van 't Portaal is opgegeeven het zelve is overdekt door een Pyramidaal regulier agthoekige gewulf dat op de Vierkante hoogten van 't Gebouw geconstrueerd is, in diervoegen dat aan alle vier de hoeken van 't binnen gebouw groote driehoekige steenen gelegd zijn waar van de zijde de lengte heeft van een Voet en 9 duimen, welke gelijk is aan den aanleg van de zijde van den agthoek; het gewulf strekt zich opwaards in de gedaante van een gedrukte carnijs ten hoogten van 5 voeten formeerende aldaar weeder een reguliere agthoek waarvan de zijden 10 duimen heeft op dezelve legt een groote platte sluitsteen, welke een Vierkante lengte heeft van twee Voeten en 7 duimen, belangende de constructie van 't gewulf het zelve is uit eevene steenen van onder tot aan sluitpunt te zaamen gesteld, zoodanig dat den eenen steen zeer accuraat op den anderen legt in boogsgewijs gekapt naar beloop van 't gewulf uitspringen zonder dat eenige metaalen tot de verbanden geemployeerd zijn, wordende door een middelpunt zwaarte kragt, den eenen steen vast op den ander gedrongen, teegen over het portaal vind men het outaar zijnde een fraay gewerkt pedestal het welke zoo als meergemeld is een vierkante grond vlakte heeft, waar van de zijde 2 voeten en 11 duimen bedraagd, de hoogte van 't Outaar bedraagd 2 voeten en 4 duimen, de zijden van de vierkante bovenvlakte bedraagd 2 voeten en 10 duimen, is voorts voorzien met sierlijke onderlijsten werk, welke eene hoogte heeft van 10 duimen, en een voorsprong van 5 duimen, de Cubus heeft de hoogten van 10 duimen, het bovenlijstwerk heeft de hoogten van 8 duimen, en een uitsprong van 4 duimen, midden in 't Outaar vind men een Vierkante opening waarvan de zijde de lengte heeft van een voet en twee duimen, en een diepte van 18 duimen voort overige is binnen het geheele gebouw geen de minste vercieringe of Beeldwerken te vinden, alles is eeven en glad, waartoe de vierkante opening in 't Outaar gevonden mag gediend hebben, is met zekerheid niet te bepalen, alzo voor 't voetstuk van een daar opgezeten beeld, de opening te groot en te diep is, in vergelijk van 't geen in andere tempels inzonderheid die op Prambanang gevonden worden al het geen wat van deeze

tempels gezegd is, word door de daarvan gemaakte Afteekeninge ten duidelijkste voorgesteld bekend onder L^r. A.

Voorts vind men ten westen op omtrent 18 Voeten afstand van deeze laat beschreevene tempel een andere tempel leggen, verschillende ten eenemaal in gedaante met de eerste, de grondvlakke van deeze welke een langachtig regthoekig Vierkant is, waarvan de buitenste of langste zijde de lengte heeft van 18 voeten en 7 duimen en de korte zijde 11 Voeten en 10 duimen; het Gebouw word voorts door een Grond lijst omringd, deeze heeft de dikte van 10 duimen de muren hebben overal bij den aanleg een gelijke dikten van een Voet en 9 duimen; de binnen lengte vant Gebouw bedraagt 13 Voeten, en de breedten 5 Voeten en 8 duimen; bij den inlander is dit Gebouw bekend onder de benaming van het huis, van Semar ¹, den ingang van 't Gebouw is naar 't Oosten gekeerd, men vind aan het zelve geen Voetstuk gegeven slegts een trap van twee treden word voor den ingang gevonden, deeze trap heeft de hoogten van 14 duimen, gelijk aan de hoogte der grondlijst welke om het geheele gebouw gaat, den ingang heeft de breedte van 2 voeten en 7 duimen, weder zijds van den ingang vind men een fraay gewerkte olyfants hoofd op meergemelde onderlijst met het front langs de zijde van 't Gebouw geplaatst houdende de slurp in de hoogte met de mond wijd open uit het agterste gedeelte van deese hoofden welke zeer fraay verciërd, zijn, gaan twee leisten upwards, waarvan den eenen de binnenste naar buiten rond en glad is, en de tweede daarnevens is verciërd met omkrullënd bladwerk in eene schuinse legging, deeze beide lijsten welken den ingang weder zijds verciëren hebben de breedte van 6 duimen en de hoogten van 5 Voeten welke meede den ingang van den tempel uitmaakt boven dezelve vind men meeden een groot en gedrogtelijk hoofd fraay uitgewerkt geplaatst en gedaante als meer van soortgelijke hoofd aan de eerste beschreevene tempel gezegd is, het zelve heeft de breedte van 3 Voeten en 7 duimen, en de hoogten over het midden van twee voeten en Een duim, het Gebouw is rondom van onder en boven verciërd met fraaye en zeer harmoniesche lijstwerken, het onderste heeft de hoogten zoo als reeds is aangemerkt, van een Voet en twee duimen en een uitsprong van 10 duimen de leeden bestaan uit Banden,

¹ Ook nu nog Tjandi Sēmar.

platte, carnijs en een stafje het bovenlijstwerk heeft de hoogten van 7 duimen en een uitsprong van 8 duimen, dit lijstwerk is egter zoo harmoniesch en fraay niet als het onderste te zamen gesteld, de buiten muur tusschen het onder en boven lijstwerk is uit eevene steenen zonder de minste verciering gesteld, wederzijds van den ingang over het midden van den muur vind men een opening dienende tot een Venster voor 't dagligt in 't Gebouw te brengen, dezelve hebben de breedten van $10\frac{1}{2}$ duim en de hoogten van 12 duimen, het bovenste gedeelte loopt wederzijds boogsgewijze in een punt te zaamen.

Op het gemelde boven lijstwerk word weeder een andere verdeeling van inspringende Lijstwerken gevonden welke het onderdeel van het dak verciering, het zelve is ter hoogten van $5\frac{1}{2}$ duim uit verschillende deelen te zamen gesteld; het dakwerk dat dit gebouw overdekt is in constructie een gedrukt carnijs het zelve heeft eene perpendiculaire hoogten van 2 voeten en 10 duimen en is zeer net uit eevene steenen zonder verciering te zaamen gesteld.

De West Zijde van 't Gebouw is in constructie egaal met de oost-zijde aangelegd, uitgezondert dat men in steeden van een ingang daar tegen over een venster vind aangelegd, waardoor in deeze zijde drie Gelijke venster geapliceert zijn de smalle zijde van 't gebouw zijn ten aanzien van verdeeling en lijstwerken volmaakt egaal als de langste zijde over het midden vind men een Venster geplaatst in groote en gedaante als van de eerste is opgegeeven deeze Venster staan alle boven de bodem van 't Gebouw 3 voeten hoog.

Betreffende de innerlijke afdeeling van 't Gebouw in hoogten en constructie, zo vind men dat den ingang van boven gedekt is door het groote en gedrogtelijke 'hoofd, ter geheele dikte van de muur waar door 't onderdeel van dat hoofd een dikte of diepte bekomt van een voet en 10 duimen de hoogten van 't Gebouw tot onder het gewulf bedraagt 4 voeten en 11 duimen, alle de binnen wanden neevens de vloer zijn uit eevene Steenen zonder de minste verciering te zaamen gesteld dat ook het zelfde plaats vind ten aanzien vant gewulf het zelve heeft dezelfde Constructie van binnen zoo als van buiten is opgegeeven, heeft aldaar een muurs dikte van een voet en 5 duimen; dit Gebouw is het eenigste in deeze Zoort welke men hier gevonden heeft, ook het eenvoudigste in Cieraden en het meest tegen de al-

vernielende tijd geconserveerd men heeft niet kunnen ontdekken of een Outaar daan wel eenige beelden in 't zelve gestaan hebben.

Ten zuiden van de eerste beschreevene tempel op een afstand van omtrent 4 roeden en 3 voeten, vind men een andere tempel bij den inlander bekend onder de benaaming van 't huis van Dermowongso¹, dit Gebouw is meeden is de gedaante van een Vierkante kruis geconstrueert de buitenste der vierkante aanleg heeft de breedte van 19 Voeten en 4 duimen, de voorsprong op alle vier de zijden, dat wat de gedaante van het kruis formeert bedraagt 7 duimen, de uitspringende zijde zelve heeft de lengte van 7 Voeten en 5 duimen, de aanleg der buitenmuur zelve heeft de lengte van 16 Voeten en 10 duimen, de dikte der muur bij den aanleg bedraagt 4 Voeten en drie duimen, het binnenste der tempel is meeden een quadraat waar van de zijde $8\frac{1}{2}$ voet lengte heeft, het portaal dat den ingang formeert heeft de lengte van 5 voeten en vier duimen, en de breedte van twee voeten en 8 duimen, den ingang zelve is breed 2 voeten, het portaal springd buiten 't gebouw regthoekig voor ter lengte van twee voeten en 4 duimen, de buiten aanleg van den ingang heeft de breedten van 5 voeten, den aanleg der wederzijdsche muur heeft de dikte van een Voet en 5 duimen, den aanleg van 't onderlijstwerk of voetgestel rondom 't geheele gebouw bedraagt in dikte en in eene parallelle afstand vant Gebouw zelve 11 duimen, een trap van 6 treden vind men voor den ingang aangelegd welke in grond vlakke 4 Voeten en 5 duimen regthoekig van 't Gebouw lengte heeft en de breedte van 3 Voeten en 4 duimen.

De uiterlijke cieraaden van dit Gebouw verschillen ten eene-maale van de eerst beschreevene tempel is echter even als dezelve in drie afdeelingen ingedeeld, als eerstens, het voetgestel waarop 't gebouw is aangelegd, tweedens het gebouw zelve, derdens het pyramidale dak waarmede overdekt is.

Het voetgestel rondom 't geheele gebouw is zamengesteld geheel uit lijstwerken van differente groote en gedaante bestaande uit platte banden en carnijsen, makende 13 Leeden welke alle te zamen de hoogten hebben van 3 Voeten, beneeden bij den aanleg en boven is den uitsprong egaal 11 duimen, het lijstwerk over het midden springd iets binnenwaards, dezelve zijn alle uit evene steenen zonder vercieringe te zamen gesteld.

¹ Thans Tjandi Srikandi (in vroegere berichten ook wel Poentadewa genoemd).

Aan de West zijde over het midden van 't gebouw vind men de ingang waarvan de breedte zo als bereeds gemeld is, twee voeten bedraagt, de trap voor dezelve aangelegd heeft een gelijke breedte en wederzijds met een leuning voorzien, welke aan de beneeden zijde met een krulwerk is afgerond de dikte van deeze leuning bedraagt 8 duimen; de trap welke zoo als bereeds gezegd is bestaat uit 6 treeden waarvan yder treede de hoogten heeft van 6 duimen deeze trappen te boven zijnde heeft men op 't voet gestel een breede treede van 15 duimen welke tot binnen den ingang gaat, waarmede weder met twee treeden ter hoogten van een voet direct binnen het portaal komt.

Wederzijds van den ingang word hiermeden als bij eerst gemelde wederzijds een fraay olyfants hoofd gevonden, staande met een der zijden tegen het gebouw met de mond open en de slurp in de hoogten, welke beiden van den ingang gekeerd zijn, staande beiden op een klein pedestal wederzijds tegen den ingang uit het agterste gedeelten van deeze hoofden welke zeer fraay vercierd zijn, gaat een ronde gladde lijst waarnevens een tweede gevoegd is, van omkrullende bladen, in een schuins leggende gedaante, even als aan de andere tempels gevonden is, dit lijstwerk dat tot cieraad van den ingang strekt, heeft een gezamentlijke breedte van 8 duimen en de hoogten van 6 Voeten & 5 duimen, dit staande lijstwerk strekt zig overigens in hoogten ten deelen tot onder het boven lijstwerk van 't Gebouw, en ten deele onder een groot en Cierlijk gewerkt gedrogtelijk hoofd, welke regt boven den ingang geplaatst is, in voegen en verdeeling als meer van de andere gemeld is, aan de eerst beschreeven tempel, dit hoofd heeft de hoogten van drie voeten en twee duimen en een onder breedten van drie voeten.

Op het voetgestel is 't gebouw rondom met een doorgaande onderlijst vercierd, bestaande uit platte bandjes en een Carnijs, welken een gezamentlijk hoogten hebben van een voet en 5 duimen, en een uitsprong van 8 duimen.

Het middendeel met 't geheele gebouw vervat tusschen het onder en boven lijstwerk heeft de hoogten van 4 voeten en 10 duimen het zelve bestaat uit platte steenen zonder de minste vercieringe het boven lijstwerk het welk uit een zamenvoeging van deelen bestaat even als van 't onderste gezegd is, heeft een gezamentlijke hoogten van een Voet en 8 duimen en een uitsprong van 6 duimen, tegen de bovenste lijst dat een der

breedste is, vind men op alle hoeken kleine staande krulwerken geplaatst zoodanig dat de halve zijde der krul langs yder zijde een half front heeft 20 zulke krulwerken worden op den geheele omtrek van 't gebouw gevonden.

Het dakwerk waarmede dit Gebouw overdekt en vercierde heeft eene pyramidaale gedaante en is drie afgezonderlijke afdeelingen in hoogten ingedeelt de eerste of onderste afdeeling is een Pedestal waar van het onderste lijstwerk de hoogten heeft van een Voet en een breedten van 16 Voeten en 11 duimen en een voorsprong meede van een Voet, dit onder lijstwerk is zeer harmoniesch te zaamen gesteld bestaat uit platte banden & carnijs, de tweede afdeeling het middendeel of cubus heeft meede de hoogten van een Voet, in 't bovenste gedeelte onder het boven lijstwerk zijn sierlijke gierlanders uitgehouwen de derde afdeeling of het bovenste lijstwerk waarvan de bovenste een breede platte is, bestaat uit 3 leeden, dezelve hebben de hoogten van 7 duimen en een voorsprong van $5\frac{1}{2}$ duim.

De tweede afdeeling van dit pyramidaale dak bestaat uit eene irreguliere zamenstelling van differente uit en in springende lijstwerken, makende 27 leeden, zijnde platte banden stafjes en carnijs, dezelve hebben bij de onderste aanleg de breedten van 15 voeten en 1 duim en bij de bovenste aanleg 4 Voeten, en een gezamentlijke hoogten van 7 voeten en 6 duimen, deeze geheele aanleg van lijstwerken bestaat uit glad gekapte steenen zonder andere vercieringe te zijn aangebragt.

De derde of bovenste afdeeling is een pedestal in de gedaante van een vierkant kruis waarop een agtkantige staande steen in gedaante van een Bol staat, het onderlijstwerk van deeze Pedestal is vierkant geconstrueert het zelve bestaat uit platte en bandjes en een dikke quart staf welke een gezamentlijke hoogten hebben van een Voet en een voorsprong van 9 duimen, het middendeel of Cubus is hoog 15 duimen en het bovenlijst 8 duimen, het zelve is te zamen gesteld uit platte banden en een carnijs, welke gezamentlijk uitspringen 7 duimen, den eene zijde springd voor den andere uit 9 duimen en formeeren het kruis, waarvan de buitenste zijde de breedten heeft meeden van 9 duimen op dit Pedestal legt een Vierkante versameling van lijstwerken waarop meer gemelde agtkantige bol-agtige steen staat, dit lijstwerk heeft op de Pedestal de breedte van twee voeten en 5 duimen en de hoogten van 7 duimen

dit agtkantige Bolwerken van boven spits te zamen loopt heeft de hoogten van 16 duimen en de dikte van een Voet en 10 duimen.

Tot dus verre het Gebouw dat een regthoekige Vierkant is, waarvan alle zijde volmaakt in alles aan elkander gelijk zijn aan de eene zijde in alle Verdeelingen en daaraan gevondene Cieraden beschreeven te hebben zoo kan het gezegde van deeze zijde op alle de drie overige zijde geapliceerd worden en zal nu nog alleen de perpendiculaire hoogten van 't geheele gebouw en de drie afzonderlijke hoofd afdeelingen daarvan opgeeven, waarna tot de binnenste afdeeling in hoogten zal worden overgegaan.

De hoogten van het voetgestel bedraagt	2 Voet	11 Duim.
Het pyramidaale dak op 't Gebouw	13 »	7 »
't Gebouw zelve op 't voetgestel	8 »	

Zoodat de geheele hoogten bedraagt . 24 Voeten 6 duimen.

Wat de innerlijke hoogten in verdeeling aanbetreft zoo vinden men die bij den ingang boven de laatste treden eene hoogten te hebben van 6 voeten en 6 duimen, de geheele ingang is overdekt door het groote en gedrogtelijke hoofd dat reeds beschreeven is, de ondervlakte van dit hoofd heeft de breedte van een voet & 6 duimen, dit hoofd bestaat in profil, uit drie te zamen gevoegde stukken zijnde het onderste gedeelten het grootste.

Het portaal heeft de hoogten van 5 Voeten en 6 duimen en de diepte zoo als reeds gemeld is van 5 Voeten en 4 duimen het zelve is overdekt door drie platte steenen welke langer zijn, dan het portaal breed is, de binnen wanden der tempel en het portaal zijn uit eevene steenen zonder de minste verciering te zamen gesteld, de hoogten der tempel van binnen bedraagt 8 Voeten het gewulf dat 't Gebouw overdekt is van binnen een regulier agthoek, waarvan de zijde twee Voeten en 4 duimen lengte heeft; de constructie aan de hoeken van 't Gebouw is op een groote steen geformeert welke buiten waards, de lengte van de agthoek heeft het gewulf springd van onder af aan tot aan de sluitsteen 15 maalen trapsgewijze uit, tot dat het zelve eene verminderde breedte bekomt van 2 voeten en een perpendiculaire hoogten van 5 Voeten en 4 duimen de sluitsteen waardoor het gewulf word ingesloten heeft de hoogten of dikten van 9 duimen en een gemiddelde lengte van drie voeten en 6 duimen de middellijn van de bovenste agthoek daar waar 't gewulf sluit

bedraagt twee voeten, de gemiddelde dikte der muren die 't Gewulf rondom sluit bedraagt twee voeten en 10 duimen; vercieringe nog beeldwerken worden binnen deezen tempel gevonden alles is uit eevenen steenen zeer net te zamene gesteld in de grondvlakte was het meeden niet te ontdekken of een outaar of iets anders van dien aard binnen dit heiligdom gestaan heeft.

Tot dus verre deese tempel zoo verre als de onderzoeking heeft gepermitteerd en bevonden is, alles met zoo veel exactitude als doenlijk was beschreeven te hebben, en afteekenings geformeerd waarin voor 't grootste gedeelte het daarvan gezegde ten duidelijkste onder word opgehelderd.

Een vierde tempel word op een afstand van een roede en 9 Voeten in 't Zuiden van laastgem. tempel gevonden, dezelve is meeden in de gedaante van een vierkant kruis aangelegd met den ingang naar 't westen gekeerd en bij den inlander bekend onder de benaming van het huis van Sembodro ¹⁾ de buitenste vierkante aanleg of van de onderlijst heeft de zijden de lengte van 13 Voeten en 6 duimen den uitsprong die het kruis formeert bedraagt 10 en een halve duim, de uitspringende zijde van 't Kruis heeft de lengte van 7 voeten; dit gebouw staat eeven als 't laast gemelde op een voetstuk waarop het zelve rondom een grond of onderlijstwerk heeft het welke een dikte in aanleg heeft van 5 duimen, de zijde van 't gebouw zelve heeft in eene parallele afstand met den eersten of grond aanleg de lengte van 10 voeten en 11 duimen den uitsprong welke het Kruis formeert bedraagt $10\frac{1}{2}$ duim, de uitspringende zijde van 't Kruiswerk heeft de lengte van 7 voeten; dit Gebouw staat eeven als 't laast gemelde op een voetstuk waarop het zelve rondom een grond of onderlijstwerk heeft, het welk eene dikte in aanleg heeft van 5 duimen, de zijden vant Gebouw zelve heeft in eene parallele afstand met den eersten of grond aanleg de lengte van 10 Voeten & 11 duimen, den uitspronge welke het Kruis formeert heeft een gelijke lengte als die bij den eerste aanleg is opgegeeven, dat is 10 en een halve duim de buiten zijde der uitsprongen hebben de lengte van 4 voeten en 6 duimen; de gemiddelde dikte der muuren van 't gebouw bedraagen twee voeten en 10 duimen het Gebouw is van binnen in grondvlakten een quadraat waarvan de zijde 6 voeten en Een

¹ Thans Tjandi Poentadewa.

DL. 75

duim lengte heeft, aan de Oost-zijde in, en teegen de hoeken van 't Gebouw vind men weder zijds een Pedestal staan, op een afstand van elkander van 2 Voeten en 3 duimen.

Aan de West-zijde vind men zoo als bereeds gezegd is den ingang van 't Gebouw waardoor de zijden welke het kruis formeert een grootere lengte komt uit te springen en dus een geheele uitsprong voortbrengt van twee voeten en een duim, hebbende egter de buiten zijde van deeze uitsprong dezelve lengte als van de andere zijde is opgegeeven waardoor het gebouw aan alle vier de zijde ten aanzien van de verdeeling van 't kruis het zelfde is aan 't front wederzijds van de hoeken af ter lengte van 7 duimen beginnd den aanleg der ingang vant Gebouw welke van 't zelve voorspringd 9 duimen en een breedten van gelijke lengte aan 't front bekomt.

Het portaal heeft van binnen in grondvlakte de breedte van 2 voeten en drie duimen, en een diepte van 4 voeten en 2 duimen, den ingang is breed een voet en 8 duimen en diep 13 duimen.

Het onderlijstwerk en voetgestel gaat in een parallele stand voort, zoo wel langs de uitsprong van 't portaal als aan het front waarvoor men een trap van 5 treeden vind aangelegd welken in grond vlakten ter lengte van drie voeten en 8 duimen regthoekig uitspringd met de breedte van 3 Voeten.

Belangende de afdeeling en cieraaden welke buiten aan dit gebouw gevonden worden zoo is aan 't zelve eeven als aan de laatste gemelde drie afdeeling gegeven als het voetgestel het gebouw zelve en het pyramidale dakwerk.

Het voetgestel waarvan de lengte in verdeeling bereeds is opgegeeven, is in de gedaante van een pedestal geconstrueert het zelve is alzo meeden in drie afzonderlijke hoogten afgedeelt als het onderlijstwerk, het middendeel of Cubus en het boven lijstwerk, het onder lijstwerk bestaat uit een schoone samenstelling van platte banden, stafje en een breed carnijs, welken een gezamentlijke hoogten hebben van een Voet en 3 duimen, en een uitsprong van 9 duimen het middendeel of Cubus welke uit eeven steenen zonder eenige vercieringe is te zamen gesteld heeft de hoogten van 9 duimen het boven lijstwerk dat uit dezelve deelen als het onderste is te zamengesteld excepto dat er geen Carnijs aan geapliceerd is, het zelve heeft de hoogten van 9 duimen en een Voorsprong van 4 duimen.

Over het midden van 't voetgestel en uitsprong waarin den ingang tot het binnenste der tempel is aangelegd waarvoor zoo als reeds gezegd is een trap van 5 treeden voor is aangelegd, gaande de 6de treede direct op 't voetgestel en de 7de het portaal; de zes eerste treeden hebben de hoogten van drie voeten en een duim welke hoogten gelijk is aan de hoogte van het voetgestel, de trap heeft van binnen de breedte van een voet en 7 duimen, yder treede heeft de hoogte van 6 duimen en de breedte van 10 duimen, de trap is wederzijds met een leuning voorzien welke een sierlijke gebogen krul formeert, waarmede de krul op de onderste treede rust en van boven in 't voetgestel zich verliest deze leuning muur heeft de dikte van 6 duimen.

Wat de tweede verdeeling of de buitenste vercierselen van 't Gebouw aanbetreft, zoo vind men wederzijds van den ingang tegen aan 't Gebouw op een Vierkante steen een sierlijk uitgehouwen bloempot waaruit eenige takken en bloemen hangen, op dezelve staat een Olyfants hoofd in gedaante en plaatsing als van de eerst gemelde tempels beschreeven is, een gelijksoortige lijst word tot verciering van den ingang eeven zo gevonden welke meede gedeeltelijk tot onder het boven lijstwerk en gedeeltelijk tot onder het gedrogtelijke groote hoofd, welke boven den ingang gevonden word doorgaat, de gemelde steen waarin de bloempot gehouwen is, en Olyfants hoofd op geplaatst staat, is met het hoofd te zaamen uit een steen gekapt, heeft de hoogte van een Voet en 9 duimen en de breedte van 10 duimen het lijstwerk wederzijds van de ingang heeft de hoogten van 't agter gedeelte van 't olyfants hoofd.

Den ingang van dit heiligdom heeft van buiten de hoogten van 5 voeten en 10 duimen en de breedte zoo als bereeds is opgegeven van een voet en 7 duimen het groote gedrogtelijk hoofd regt boven den ingang geplaatst, heeft meede een driehoekige gedaante, en van ondere breed drie voeten, met een perpendiculaire hoogten over het midden van 2 voeten en 7 duimen.

Het onder lijstwerk welke men rondom aan dit Gebouw geapliceerd vind, verschilt ten eenemaale met die lijstwerken welke aan de andere aldaar zijnde gebouwen bevonden & beschreeven zijn dezelve hebben een gezamentlijke hoogten van 1 Voet & 10 duimen en bestaat uit 18 uit en inspringende leeden, zijnde voor 't grootste gedeelte plaatjes bandjes en carnijsen

op de derde lijst van boven zijnde die welke juist in hoogten met het geboogene bovendeel van de Olyfants slurp welke neevens den ingang zoo als gemeld is, staat overeenkomt, vind men op alle de hoeken rondom het geheele gebouw kleine krulwerken geplaatst zodanig dat het halve gedeelte zich langs yder zijden vertoont.

Voorts vind men aan alle hoeken van 't Gebouw regt op en neederstaande Pilasters op gemelde onderlijstwerk geplaatst, waar op het boven lijstwerk rust op 't midden der hoogten van deeze pilasters vind men fraay gewerkte krulwerken welken dezelve tot Cieraaden dienen, de hoogten van deeze pilasters bedraagt 4 Voeten en 2 duimen, en de breedte 7 duimen, aan Yder pilaster vind men aan de binne zijde, een eenvoudig plat bandje geapliceerd de velden welke voortkomen uit de constructie der Pilasters en het onder en boven lijstwerken zijn alle uit evene steenen zonder eenige versieringen te zamen gesteld.

Het boven Lijstwerk welke zich rondom het geheele Gebouw strekt, bestaat uit enkele platte en bandjes is in 6 deelen ingedeelt heeft hoogten van 9 duimen waardoor het gebouw een generaale bovenbreedte op Yder der 4 zijde bekomt van 11 Voeten en 7 duimen. Op dit bovenlijstwerk begint de constructie van het Pyramidaale dak dat bij den aanleg de gedaante in grondvlakte als het Gebouw zelve heeft de onderste aanleg heeft een generaale van 10 Voeten & 11 duimen, de voorsprong welke het kruis formeeren zijn breed 4 Voeten en 5 duimen belangende de hoogten van het Pyramidaale dak zoo heeft men bevonden dat 't zelve in drie afzonderlijke verdeelingen is in gedaante van een pedestal aangelegd, waarvan het onder lijstwerk de hoogten heeft van 2 Voeten en een insprong maakt van een Voet en 6 duimen, dit lijstwerk bestaat uit 8 leeden zijnde een stafje een carnijs, breedte & smalle banden en plan-tjes, welken alle uit eevene steenen zonder de minste verciering te zamen gesteld, heeft de hoogte van $7\frac{1}{2}$ duim en de breedte van 7 voeten & $8\frac{1}{2}$ duim, het bovens lijstwerk dat bestaat uit een stafje en drie bandjes, heeft de hoogten van 6 duimen en een voorsprong van 4 duimen.

De tweede afdeeling van het hoogte van het pyramidaale dak is meede in de gedaante van een pedestal aangelegd waarvan het onderlijstwerk de hoogten heeft van een Voet drie en een halve duim en eene insprong van een Voet en drie duimen, de

cubus op dit onderlijst werk geplaatst, heeft de hoogten van 7 duimen, en de breedte van 5 Voeten $4\frac{1}{2}$ duim; het bovenlijstwerk dat bestaat uit platte banden en een carnijs heeft de hoogten van 9 duimen, en een voorsprong van 7 duimen, bekoomende de boven vlakke een breedte van $6\frac{1}{2}$ Voet, deeze geheele aanleg is even als de eerst gemelde zonder eenige vercieringen uit gladde steenen te zamen gesteld.

De derde afdeeling van dit Pyramidaale dak is in eene vierkante gedaante zonder de uitspronge van het kruis aangelegd, het zelve stelt meede een pedestal voor, waarop een keegel welke in gedaante in grondvlakte van een Kruis is aangelegd, de onderbreedte van deeze vierkante aanleg bedraagd 5 Voeten & 6 duimen, de onderlijstwerken hebben eene gezamentlijke hoogte van 2 Voeten en 1 duim en een insprong van een voet & 6 duimen bestaan uit eene te zamenstelling van der 10 leeden zijnde platte bandjes carnijs groote en kleine staaven welke verzameling van lijstwerken in zamenstelling geen fraaye vertooning maaken de cubus op deeze lijstwerken heeft de hoogten van 6 duimen en een insprong van een voet en $9\frac{1}{2}$ duim, en de breedte van een Voet & 8 duimen, het bovenlijstwerk heeft de hoogten van 6 duimen, het zelve bestaat uit een stafje en 3 banden welke een gezamentlijke Voorsprong hebben van 5 duimen, de keegel op deeze pedestal geplaatst is in grondvlakte zoo als meer gezegd is een Vierkante kruis welke aldaar de breedte heeft van een Voet en 8 duimen, dezelve is meeden in drie afdeelingen ingedeelt als de onderste Verdeeling heeft de hoogte van 5 duimen, de tweede Verdeeling is hoog tien duimen, de derden Verdeeling welke van boven aan 't einde geheel is afgezonderd heeft de hoogte van 2 Voeten en een duim, en een breedte aldaar van 14 duimen hebbende also een geheele hoogten van twee Voeten en 6 duimen.

Tot dus verre is 't Gebouw in uiterlijke afdeeling en Cieraden beschreeven, zoo diend wel in agt te worden genomen dat al het geen van de eene zijde gezegd is, op alle Vier de zijde volmaakt egaal gevonden word, met uitzondering van den ingang zullen nu overgaan de hoogten van 't Gebouw op te geeven, in de hoofd afdeeling en daar na zien hoedanig het met de constructie van binnen geleege is, en wat daar meer in voorkomt.

Het Gebouw dat zoo als meer gezegd is in 3 bijzondere afdeelingen is ingedeelt zijnde den eersten aanleg of het Voetgestel

het welke de hoogten heeft van	3 Voeten	duim
het Gebouw zelve.	6 Voeten	9 duim
het Pyramidaale dak in 3 afdeelingen te zaamen	11 Voeten	11 duimen
Bedraagd een generaale perpendiculaire hoogten van	21 Voeten	8 duimen

Belangende de innerlijke verdeeling zoo is ten eerste bevonden, dat den ingang van binnen een hoogten heeft van 5 voeten en 11 duimen en de breedte van een voet en 7 duimen, boven op den ingang rust een gedeelte van het groote meergem. gedrogtelijk hoofd dat den ingang geheel overdekt, en een gedeelte schiet over het portaal heen, dit hoofd is uit drie afdeeling te zaamen gesteld, waarhet onderste het grootste, twee derde deelen van 't geheel heeft.

Het portaal dat zoo als meer gezegd is, de diepte van 4 voeten en 2 duimen heeft, is van binnen hoog 5 voeten en 5 duimen, het zelve is van boven overdekte eerstens door een gedeelte van 't meergemelde groote en gedrogtelijk hoofd, ten anderen door drie groote platte steenen, welke zonder eenige vercieringen zijn te zamen gesteld, dat ook ten aanzien van de Wanden het zelfde is bevonden.

Het Gebouw binnen is een vierkant waar van de zijde zoo als meer gezegd is 6 Voeten en 1 duim lengte heeft, de hoogten der binnen Wanden bedraagd 5 voeten en 5 duimen in de beide hoeken van het Gebouw worden pedestallen gevonden welke met Cierlijke onder en boven lijstwerk verciert zijn, dezelve hebben in grondvlakte de lengte van een voet en 11 duimen en de breedte van een Voet en 7 duimen, het onderlijstwerk dat bestaat uit een zamenvoeging van platte bandjes en een carnijs en een stafje heeft de hoogte van 8 duimen en een voorsprong van drie duimen, de Cubus daarboven is hoog 9 duimen, het bovenste lijstwerk bestaat uit dezelve deelen als het onderste heeft de hoogte van 7 duimen, vercieringe waaren aan dezelve niet te vinden de oppervlakten bestaat uit gladde steenen het was niet te ontdekken of Beelden of iets anders op dezelve gestaan hebben.

Het gewulf waarmede het Gebouw binnen overdekt is, is bij de onderste aanleg een reguliere agthoek, over de vierhoeken legt een groote drie hoekige steen welke de groote gelijk is aan de zijde van de agthoek, dezelve heeft buiten dat gedeelte

wat op de muur komt te rusten als de zijde van de agthoek de lengte van een Voet en 9 duimen de staande Constructie heeft de gedaante van een gedrukte Carnijs en een Perpendiculaire hoogten van 6 Voeten en 5 duimen, boven is 't gewulf door een groote platte sluitsteen ingeslooten, waardoor een tweede reguliere agthoek geformeert word, waar van de middel Lijn een voet en 8 duimen bedraagd het geheele gewulf is eeven als overige binnen verdeelingen van 't Gebouw uit eevene steenen zonder eenige vercieringe te zamen gesteld, de dikte der Muuren die het gewulf bevatten bedraagd 2 Voeten en 7 duimen, de bovendikte tot onder de meer gemelde keegel of topsteen bedraagd 3 Voeten voor 't overige valt niets bijzonders meer van dit Gebouw aantemerken, het daarvan gezegde word in de daar van geformeerde afteekeninge bij L. D. ten duideljkste opgeheldert.